

Вищий навчальний заклад «Український католицький університет»

Факультет суспільних наук

назва факультету

Кафедра теорії права та прав людини

(повна назва кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проекту (магістерської роботи)

магістр

(освітній ступінь)

на тему «Право на доступ до інформації в мережі Інтернет»

Виконав:

студент II курсу, групи СПЛ19/М

спеціальності 081 «Право»

(шифр і назва спеціальності)

Глушко А. О.

(прізвище та ініціали)

Керівник Галецька Н. Б.

(прізвище та ініціали)

Рецензент Коцовська О. Л.

(прізвище та ініціали)

Львів – 2020 року

ЗМІСТ

ВСТУП	
РОЗДІЛ I. ПОНЯТТЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	7
1.1 Історія виникнення права на доступ до інформації в мережі Інтернет	7
1.2 Зв'язок права на доступ до інформації в мережі Інтернет з іншими правами та їх розмежування	23
1.3 Зміст і обсяг права на доступ до інформації в мережі Інтернет	31
РОЗДІЛ II. ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	41
2.1 Підстави обмеження права на доступ до інформації в мережі Інтернет	41
2.2 Порядок та умови обмеження права на доступ до інформації в мережі Інтернет	59
РОЗДІЛ III. ЗАХИСТ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	75
3.1 Види способів захисту права на доступ до інформації в мережі Інтернет	75
3.2. Судовий спосіб захисту права на доступ до інформації в мережі Інтернет	82
ВИСНОВКИ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток інформаційно-комунікаційних та комп'ютерних технологій безпосередньо впливає на перехід, в більшій чи меншій мірі, усіх основоположних прав людини в онлайн-середовище. Право на доступ до інформації в мережі Інтернет, з-поміж інших, відображає стратегічні можливості суспільства, такі як: бути поінформованим про усі найважливіші події у світі, мати доступ до важливих електронних ресурсів, мати змогу використовувати Інтернет з дослідницькою метою, мати доступ до більш зручних та швидких засобів отримання інфоомації, тощо.

Інформація сьогодні виступає важливим ресурсом, який водночас може швидко втрачати свою важливість та актуальність. Будь-яка затримка чи перешкодження в отриманні інформації може мати значні негативні наслідки. Інтернет сприяє миттєвому обміну інформацією між різними куточками країни та світу. Будь-яке блокування, фільтрація, моніторинг чи видалення інформації буде втручанням у право на доступ до інформації в мережі Інтернет. Такі заходи повинні здійснюватись лише на благо суспільства та відповідати встановленим вимогам. Натомість, в останні роки із збільшенням кількості соціальних мереж, веб-сайтів, уряди все частіше почали вдаватися до обмежень прав громадян на доступ до інформації в мережі Інтернет, не завжди переслідуючи законну мету.

В зарбіжній та вітчизняній науковій літературі практично відсутні праці та монографії, які б окремо досліджували право на доступ до інформації в мережі Інтернет, його зміст та обсяг. Здебільшого, у дослідженнях це право розглядається в контексті свободи вираження поглядів, що призводить до його недостатньо глибокого аналізу.

Мета. Враховуючи стрімку інтеграцію інфомаційних технологій в життя суспільства, вважаємо за доцільне дослідити усі аспекти права на доступ до інформації в мережі Інтернет, з'ясувати його зміст та обсяг, а також проаналізувати, в яких випадках воно може бути законно обмежене, та які

способи ефективного захисту повинні надаватися Інтернет-користувачам, у випадку незаконного порушення даного права.

Завдання. Для досягнення поставленої мети потрібно:

1. Дослідити історичний розвиток права на доступ до інформації в мережі Інтернет.

2. З'ясувати зміст та обсяг досліджуваного права.

3. Сформувати визначення поняття права на доступ до інформації в мережі Інтернет.

4. Розмежувати право на доступ до інформації в мережі Інтернет від права на доступ до публічної інформації, права на свободу вираження, права на доступ до Інтернету та з'ясувати зв'язок між ними.

5. Проаналізувати основні підстави обмеження права на доступ до інформації в мережі Інтернет та порівняти їх із світовою практикою в цій сфері.

6. Дослідити міжнародні стандарти, порядок та умови застосування обмежень права на доступ до інформації в мережі Інтернет.

7. Проаналізувати практику України у сфері обмеження досліджуваного права.

8. Виокремити доступні засоби ефективного захисту права на доступ до інформації в мережі Інтернет.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження цієї магістерської роботи є суспільні відносини між Інтернет-користувачами, державою та Інтернет-посередниками у сфері користування і надання Інтернет-послуг.

Предметом дослідження є нормативна база окремих міжнародних організацій у сфері здійснення та захисту прав Інтернет-користувачів, а також нормативна база та правозастосовна практика України та зарубіжних країн із вказаного питання.

Теоретичні підходи та методологія дослідження. У цій магістерській роботі використовуватимуться наступні методи: історичний, нормативно-аналітичний, порівняльно-правовий, логічний, описовий, емпіричний та інші методи дослідження.

Історичний та описовий методи використовуватимуться для розкриття історії виникнення та розвитку права на доступ до інформації в мережі Інтернет.

Нормативно-аналітичний метод застосовуватиметься практично у кожному розділі для вирішення поставлених завдань шляхом аналізу нормативної бази окремих міжнародних організацій, України та окремих зарубіжних країни.

Порівняльно-правовий метод застосовуватиметься, зокрема, для розмежування права на доступ до інформації в мережі Інтернет та суміжних прав, для розкриття підстав обмеження, а також способів захисту даного права.

Емпіричний, описовий та логічний методи використовуватимуться, серед іншого, для розкриття змісту та обсягу права на доступ до інформації в мережі Інтернет, а також для розмежування права, суміжних з досліджуваним правом.

Джерела. Серед українських науковців, чий праці у сфері дослідження права на доступ до інформації в мережі Інтернет послужили під час написання даної роботи, варто виокремити: Осадька О. О., Мукомелу І. В., Войціховського А. В., Нестеренко О. В., Крижанівську А. О., Мужанову Т. М.

Серед іноземних вчених вказану сферу досліджували Мохова О.Ю., Луччі Н., Мендел Т., Джойс Д., Бенедек В., Кеттеман М., Варф Б.

Структура роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, в яких міститься сім підрозділів, та висновку.

У першому розділі описуватиметься історія виникнення права на доступ до інформації в мережі Інтернет, його зміст та обсяг, а також зв'язок з іншими правами. У цьому розділі також розмежуємо досліджуване право від інших схожих прав та сформулюємо визначення поняття «права на доступ до інформації в мережі Інтернет».

У другому розділі досліджуватимуться підстави, порядок та умови обмеження права на доступ до інформації в мережі Інтернет, зокрема з точки зору рекомендацій Ради Європи. Кожна з підстав обмеження даного права підкріплена практикою ЄСПЛ. Також у цьому розділі описуватиметься правозастосовча практика України з вказаного питання.

У третьому розділі розкриватимуться різні доступні способи захисту права на доступ до інформації в мережі Інтернет, якими можуть скористатися Інтернет-користувачі для захисту порушеного права, зокрема досудові та судовий способи.

РОЗДІЛ I

ПОНЯТТЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

1.1 Історія виникнення права на доступ до інформації в мережі Інтернет

Інтернет швидко став ключовим інструментом реалізації права на свободу вираження поглядів. Він поєднує в межах одного засобу як право на отримання, так і право висловлювати та поширювати інформацію, ідеї та думки, будь-то у формі написання, або через аудіо чи відео. Як засіб експресії, Інтернет виконує різні функції. Це одночасно видавничий інструмент та інструмент зв'язку, що дозволяє мільйонам у всьому світі миттєво спілкуватися ціною місцевого дзвінка. Інтернет забезпечує можливість трансляції мільйонної аудиторії в межах досяжності кожного, хто має доступ до комп'ютера та телефонної лінії; він служить величезною мультимедійною бібліотекою інформації на теми від прав людини до глибоководних розвідок, і використовується як важливий навчальний інструмент. Уряди використовують його для надання доступної інформації, і навіть служби охорони здоров'я функціонують в режимі онлайн для надання інформації про самодопомогу. Все частіше традиційні засоби масової інформації, такі як преса та радіостанції, також виходять в Інтернет, таким чином збагачуючи Інтернет-контент, забезпечуючи міст між «паперовим світом» та кіберпростором та забезпечуючи доступ у світі до місцевих газет у всьому світі. Крім того, в Інтернеті розроблена розважальна функція, яка забезпечує, наприклад, онлайн-фільми, ігри або музичні події. Він також забезпечив важливу комерційну функцію: дедалі більше підприємств торгують через Інтернет, продаючи все, від комп'ютерів до квітів¹.

¹ Background Paper on “Freedom of Expression and Internet Regulation”, for the International Seminar on Promoting Freedom of Expression with the Three Specialised International Mandates. London, United Kingdom, 19 – 20 November 2001, p. 1. Retrieved from <https://www.article19.org/data/files/pdfs/publications/freedom-of-expression-and-internet-regulation.pdf>.

В цьому контексті виникають питання: чи існує право на доступ до Інтернет-контенту? Якщо існує, то який його зміст, механізм реалізації та захисту?

Варто зауважити, що стрімкий розвиток Інтернету змусив задуматися “щодо правового врегулювання відносин, що виникають між Інтернет-користувачами, провайдерами та державою у цілому. В умовах сьогодення кожна країна намагається врегулювати це питання шляхом обмеження, або навпаки, закріплення права доступу до Інтернету у національному законодавстві”².

Право регулює відносини в процесі розвитку суспільства, фіксуючи його етапи. Три покоління прав людини на сьогодні є майже хрестоматійними і дозволяють прослідкувати історичне закріплення в світовій практиці прав людини як системи, що розвивається разом із людською цивілізацією³.

Вважають, що право на інформацію зародилося в контексті першого покоління прав людини саме як похідне право від свободи думки, слова, вільного вираження власних переконань наприкінці XVIII ст., а самостійного характеру набуло лише на початку XXI ст. Більше того, право на інформацію отримало новий поштовх для розвитку та стало можливим його переосмислення саме під впливом права на доступ до інформації і права на комунікацію в мережі Інтернет⁴.

Право на інформацію пронизує всі покоління прав людини, набуваючи нового змісту в межах кожного із них. Це обумовлено тим, що основні фундаментальні права, а також права і свободи, що з них витікають, формуються поступово, в конкретно історичних умовах і, як слушно зазначає П. М. Рабінович, на кожному із етапів їх формування є об’єктивно визначеним досягнутим рівнем розвитку суспільств⁵.

² Правове регулювання відносин у мережі Інтернет: монографія / А. П. Гетьман, Ю. С. Атаманова, В. С. Мілаш та ін.; Харків: Право, 2016. С. 195.

³ Мукомела І. В. Право на інформацію: еволюція та роль в інформаційному суспільстві. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2015. Вип. 29. С. 125.

⁴ Там само.

⁵ Рабінович П. М. Основоположні права людини: соціально-антропологічна сутність, змістова класифікація. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 2 (73). С. 12.

Наприклад, професор М. Луччі пише, що право на доступ до Інтернету “передбачає, що всі люди повинні мати можливість доступу до мережі Інтернет з метою здійснення і користування своїми правами на свободу висловлення думки, переконань та інших основних прав людини”⁶. Тобто похідне право, яке історично сформувалось через появу Інтернету, покликане сприяти реалізації первинного основоположного права.

Таким чином, можна констатувати, що право на доступ до інформації в мережі Інтернет, є комплексним та походить від права на інформацію, права на самовираження та права на доступ до самого Інтернету. Тобто в процесі розвитку суспільства деякі права людини мають властивість трансформуватися, змінюватися та виникати як похідні від основоположних прав. З огляду на таку спорідненість, історія виникнення права на доступ до інформації в мережі Інтернет в значній мірі, на нашу думку, збігається з історією становлення інших зазначених прав.

В Організації Об'єднаних Націй свобода інформації вже давно була визнана фундаментальним правом людини. У 1946 році на своїй першій сесії Генеральна Асамблея прийняла Резолюцію № 59(1) «Скликання міжнародної конференції з питань свободи інформації», у якій зазначалося: “свобода інформації є основним правом людини і являє собою критерій всіх видів свободи, захисту яких Об'єднані Нації себе присвятили”⁷. У більш пізніх міжнародних документах з прав людини свобода інформації розглядалася не окремо, а як частина фундаментального права на свободу слова, яке включає право шукати, отримувати і поширювати інформацію⁸.

Загальна декларація прав людини 1948 року, розглядається як “заява про міжнародні права людини”⁹. Стаття 19 Декларації гарантує право на свободу

⁶ Lucchi, N. (2011). Access to Network Services and Protection of Constitutional Rights: Recognizing the Essential Role of Internet Access for the Freedom of Expression. *Cardozo Journal of International and Comparative Law*, 19(3). Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1756243.

⁷ Созыв международной конференции по вопросу о свободе информации. Резолюция ГА ООН 59 (I) от 14.12.46 г. URL: <http://medialaw.asia/document/-430>.

⁸ Мендел Т. Свобода информации: сравнительно-правовое исследование. Изд. 2-е, доп. Париж: ЮНЕСКО, 2008. С. 8.

⁹ Там само.

слова та інформації в такий спосіб: “кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів”¹⁰.

Що стосується Європейського регіону, пункт 1 статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., натомість, прямо передбачає право на доступ до інформації, зазначаючи: “кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів”¹¹.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права – юридично обов'язковий документ – був прийнятий Генеральною Асамблеєю в 1966 році, і станом на липень 2007 року був ратифікований 160 державами¹². Відповідне положення в даному договорі, так як і Стаття 19 Загальної декларації, гарантує право на свободу переконань і вираження думок в аналогічних формулюваннях¹³.

Ці міжнародні правозахисні інструменти конкретно не виділяли права на інформацію, а загальні гарантії свободи вираження думок на момент прийняття даних документів не сприймалися, як такі, які забезпечують доступ до інформації. Проте, контекст даних прав не є статичним. Наприклад, Європейський суд з прав людини ухвалив наступне: «Європейська конвенція з прав людини – це живий організм, який слід інтерпретувати у світлі сучасних умов»¹⁴. Схожу заяву зробив і Панамериканський суд з прав людини, заявляючи,

¹⁰ Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

¹¹ Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

¹² Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 19.10.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

¹³ Мендел Т. Свобода информации: сравнительно-правовое исследование. С. 8.

¹⁴ *Tyler v. United Kingdom* (25 April 1978), application No. 5856/72, para. 31.

що міжнародні «угоди в сфері прав людини є інструментами, інтерпретація яких повинна адаптуватися до еволюції часу і, особливо, до сучасних умов життя»¹⁵.

Таким чином, доцільно зазначити, що історія формування права на доступ до інформації в мережі Інтернет бере свій початок ще з часу прийняття вищезазначених фундаментальних міжнародних документів, які офіційно визнали свободу доступу до інформації правом людини. Документи не вказують де реалізуються ці права: онлайн чи офлайн. Права закріплені в цих міжнародних документах повинні трактуватися як правовий мінімум у забезпеченні прав людини, від якого державам слід відштовхуватись. Тому адаптація права на доступ до інформації відповідно до науково-технічного розвитку повинна бути природним напрямком руху в кожній державі.

Як слушно стверджує Т. Мендел, упорядники міжнародних угод у галузі прав людини виявилися досить далекоглядними, надавши праву на свободу самовираження потрібне формулювання, включивши в сферу його дії не тільки право передавати, а й право отримувати інформацію та ідеї. Крім важливої ролі свободи вираження думок – свободи говорити – вони визнали більш глибоке поняття вільної циркуляції інформації та ідей в суспільстві – свободи отримувати інформацію. Вони визнали важливість захисту не тільки того, хто говорить, але й того, хто слухає¹⁶.

Незважаючи на поширену точку зору про те, що право на інформацію має конвенційне походження і ще не стало загально визнаним, І. Мукомела стверджує, що вказані міжнародно-правові акти лягли в основу виділення права на інформацію в окрему категорію. У трактовці міжнародно-правових актів право на інформацію носить комплексний характер, оскільки воно втілюється в життя шляхом здійснення правомочностей: шукати, одержувати, поширювати інформацію. Саме широке тлумачення відповідних положень міжнародно-правових актів дає підстави говорити про виділення права на інформацію як

¹⁵ Inter-American Court of Human Rights. Case of the Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua (31 August 2001), application No. 79, para 146.

¹⁶ Мендел Т. Свобода информации: сравнительно-правовое исследование. С. 8.

окремого права. В основі розуміння цього права, зокрема, є свобода шукати інформацію¹⁷.

Ми погоджуємось з І. Мукомелою, що широке трактування положень міжнародно-правових актів у відповідності до умов сьогодення, сприяє процесу виділення окремого права на доступ до інформації, зокрема в мережі Інтернет. Те, що таке право не є прямо закріплене, не означає, що його не існує. Навпаки, з плином часу з'являється все більша необхідність в його визнанні.

У цьому контексті важливо згадати Декларацію принципів Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства (Женева 2003 – Туніс 2005), скликаного ООН. Женевська зустріч зібрала представників 172 країн світу та 20 міжнародних організацій. Учасники заявили про своє:

спільне прагнення і рішучість побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, у якому кожний може створювати інформацію і знання, мати до них доступ, користуватися й обмінюватися ними, дозволяючи окремим особам, громадам і народам повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи своєму сталому розвитку і підвищуючи якість свого життя на основі цілей і принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй і поважаючи в повному обсязі і підтримуючи Загальну декларацію прав людини¹⁸.

Перефразовуючи, можна стверджувати, що загаданий Всесвітній саміт виокремлював таку інформацію, яка повинна бути загальнодоступна кожному, для того, щоб використовувати її в будь-яких необхідних безпечних цілях. Прагнення учасників саміту та їх виголошення стали ще одним кроком до становлення права на інформацію в мережі Інтернет.

Функціонування та поширення інформації не є однорідним явищем відносно до території. На міжнародному рівні склалася така ситуація, коли Інтернет поширений у всьому світі, та все ж переважна більшість користувачів Інтернету знаходиться у західному світі. З цього приводу, Генеральний секретар Міжнародного союзу телекомунікацій попередив, що «без дій світової спільноти існує реальна небезпека в тому, що глобальне інформаційне суспільство стане

¹⁷ Мукомела І. В. Право на інформацію: еволюція та роль в інформаційному суспільстві. С. 119.

¹⁸ Declaration of Principles for the first phase of the World Summit on the Information Society, Geneva, 10-12 December 2003. Retrieved from <https://www.itu.int/net/wsis/docs/geneva/official/dop.html>.

глобальним лише від імені; що світ розділиться на «багатих інформацією» та «бідних інформацією»; і що розрив між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, перетвориться у незмінну прірву»¹⁹. Проблема, вважаємо, полягає не лише у відсутності технічного забезпечення для доступу до інформації в мережі Інтернет, але і у відсутності самого визнання права на таку інформацію.

Доступ до Інтернету відсутній для багатьох, навіть у багатших країнах Західної Європи, Північної Америки та Азії. Наприклад, у Великобританії лише одна з двадцяти малозабезпечених сімей має кращий доступ до Інтернету порівняно з іншими. Усвідомлення цієї нерівності призвело до того, що багато урядів почали надавати доступ до Інтернету в громадських місцях. Протягом останніх кількох років у деяких країнах спостерігаються кроки щодо включення надання апаратних засобів у соціальні програми. Уряд Великої Британії оголосив програму, яка допоможе сім'ям з низьким рівнем доходу отримати доступ до Інтернету, забезпечивши близько 100 000 перероблених комп'ютерів для сімей з низьким рівнем доходу²⁰.

У 1982 році Комітет міністрів Ради Європи прийняв Декларацію «Про свободу вираження поглядів та інформації», в якій говориться, що держави-члени повинні прагнути досягти «створення відповідних можливостей для передавання і поширення інформації та ідей, розумного доступу до них на національному й міжнародному рівнях»²¹. Згодом Європейський суд з прав людини підтвердив, що право на свободу вираження поглядів «поширюється не тільки на зміст інформації, але і на засоби передачі чи прийому, оскільки будь-яке обмеження, накладене на засоби, обов'язково заважає праву на отримання інформації»²².

Верховний суд США також часто заявляв, що доступ до засобів комунікації підпадає під гарантію Першої поправки до Конституції США, яка

¹⁹ International Telecommunication Union. World Telecommunication Development Report 1998. Retrieved from https://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/wtdr_98/WTDR98_e_chap2.pdf.

²⁰ BBC News Online. (1999, October 28). Internet "wake-up call". Retrieved from http://news.bbc.co.uk/1/hi/english/business/your_money/newsid_490000/490583.stm.

²¹ Декларація Комітету міністрів Ради Європи "Про свободу вираження поглядів та інформації" від 29.04.1982 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_885#Text.

²² Autronic AG v. Switzerland (22 May 1990), application No. 12726/87, para 47.

стосується свободи слова²³, тоді як Верховний суд Зімбабве в 1988 р. зазначав, що «сьогодні телебачення є найпотужнішим засобом комунікацій, ідей та поширення інформації. Таким чином, використання свободи вираження поглядів включає свободу користування певними засобами»²⁴. Звичайно, що без належних можливостей доступу до засобів передачі інформації, не може йти мова про забезпечення свободи вираження поглядів та права на інформацію.

Слід зазначити, що на європейському регіональному рівні, Рада Європи найбільш активно розробляє та приймає міжнародно-правові документи-рекомендації для держав-членів у сфері захисту прав і свобод користувачів Інтернету²⁵.

Ще в 1997 році Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) визнала потенціал інформаційно-комунікаційних технологій, що швидко розвиваються, і прийняла резолюцію, в якій говориться, що «вони повинні слугувати просуванню свобод, сприяти самореалізації громадян і більш ефективній участі у державних справах, стимулюванню економічного розвитку та зайнятості, сприяти соціальному та культурному прогресу, підвищенню кваліфікації та здобуттю знань»²⁶.

У 2003 році Комітет Міністрів Ради Європи в Декларації про свободу комунікацій (спілкування) в Інтернеті зазначив: «свобода вираження поглядів та вільний обіг інформації в Інтернеті потребують підтвердження ... слід дотримуватися належної уваги до свободи вираження поглядів тих, хто надав інформацію в першу чергу, а також відповідного права користувачів на інформацію»²⁷.

²³ Red Lion Broadcasting Co. Inc. v. FCC (No 2) (1969) 395 US 367; City of Los Angeles and Dept of Water and power v. Preferred Communications Inc. (1986) 476 US 488.

²⁴ Belize Broadcasting Authority v. Courtenay and Hoare (1988) LRC (Const), p. 284.

²⁵ Пазюк А. Доступ к интернету: право человека или универсальная услуга с точки зрения международного права. 2016. URL: <https://digital.report/dostup-k-internetu/> (дата звернення 15.12.2020).

²⁶ Parliamentary Assembly Resolution 1120 (1997) on the impact of the new communication and information technologies on democracy. Adopted by the Assembly on 22 April 1997 (11th sitting). Para.1. Retrieved from <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16531&lang=en>.

²⁷ Declaration on freedom of communication on the Internet. Adopted by the Committee of Ministers on 28 May 2003 at the 840th meeting of the Ministers' Deputies. Retrieved from https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805dfbd5.

На міжнародному рівні важливість закріплення права людини саме на доступ до Інтернету почала обговорюватися відносно недавно. Зокрема, у 2010 р. колишній Державний секретар Сполучених Штатів Хіларі Клінтон у своєму виступі «Зауваження щодо свободи Інтернету» зазначила, що «принцип свободи підключення» забороняє державам перешкоджати доступу до Інтернету для користувачів, оскільки це аналогічно перешкоджанню свободі зібрань, однак у кіберпросторі. Тут користувачі також можуть спілкуватися та співпрацювати²⁸. Секретар також навела безліч прикладів, що демонструють, наскільки покращилося життя людей по всьому світу з появою доступу до Інтернету та інформації у ньому.

Важливу роль в утвердженні цифрових права почали відігравати суди. Наприклад, 30 липня 2010 р. Конституційний суд Коста-Рики у своєму рішенні визнав право доступу до Інтернету фундаментальним правом людини²⁹. Європейський суд з прав людини розглядає все більше справ, які мають безпосереднє відношення до Інтернету. Зокрема, у справі *Ahmet Yildirim v. Turkey*³⁰ суд дійшов висновку, що “наразі Інтернет став одним із основних засобів реалізації громадянами свого права на свободу вираження поглядів та доступу до інформації, тим самим забезпечуючи громадянам необхідні механізми для участі в діяльності органів державної влади, обговоренні політичних питань та проблем, що становлять загальний інтерес”³¹.

У доповіді представника ОБСЄ з питань свободи ЗМІ, Дуні Міятович, представлений у 2011 р., яка була підготовлена за результатами дослідження правових норм та практик, пов’язаних із свободою вираження поглядів, вільними потоками інформації і плюралізмом ЗМІ в Інтернеті в державах-учасницях, пропонуються такі висновки та рекомендації щодо свободи комунікації:

²⁸ Hillary Clinton. (2010, January 21). “Remarks on Internet Freedom”. The Newseum Washington, DC. Retrieved from <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2010/01/135519.htm> (accessed 15.12.2020).

²⁹ Sala Constitucional de la Corte Suprema de Justicia de Costa Rica (30 July 2010) *Andres Oviedo Guzman v. Ministerio de Ambiente, Energia y Telecomunicaciones*, Sentencia No. 2010-012790. Retrieved from http://200.91.68.20/pj/scij/busqueda/jurisprudencia/jur_repartidor.asp?param1=TSS&nValor1=1&nValor2=483874&strTipM=T&strDirSel=directo (accessed 15.12.2020).

³⁰ *Ahmed Yildirim v. Turkey* (18 December 2012), application No. 3111/10, para. 54.

³¹ Мукомела І. В. Право на доступ до Інтернету: проблеми визначення та забезпечення. Вісник Національної академії правових наук України. 2016. № 4. С. 81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2016_4_9.

- 1) необхідно підтримувати відкритий і глобальний характер Інтернету, тобто кожен повинен мати доступ до Інтернету;
- 2) доступ до Інтернету повинен розглядатися як право людини і визнаватися невід'ємним компонентом права на вільне вираження поглядів і свободу інформації;
- 3) право на вільне вираження поглядів є універсальним, у тому числі по відношенню до засобів передачі інформації та технологій³².

Так само як свобода вираження поглядів поширюється на Інтернет-простір, так і свобода комунікації повинна забезпечуватися також онлайн. Відповідно без можливості доступу до самого Інтернету, не можуть забезпечуватися і зазначені права.

Тобто свобода вираження поглядів поширюється на всі види комунікацій, у тому числі на Інтернет-комунікацію. Крім того, вираження поглядів в мережі Інтернет неможливе без забезпечення доступу до нього.

Спеціальний доповідач з питань сприяння та захисту права на свободу думок та їх вільного вираження Френк Ла Рю у своїй доповіді 2011 року, наголосив, що доступ до Інтернету передбачає два важливих аспекти: 1) доступ до вмісту в Інтернеті (контенту), 2) доступ до самого Інтернету, як засобу для підключення³³.

У зазначеній доповіді також йдеться про те, що Інтернет став незамінним інструментом для реалізації низки прав людини, боротьби з нерівністю і прискорення розвитку та прогресу людства. Забезпечення загального доступу до Інтернету має бути пріоритетом для всіх держав. Кожна держава повинна розробити конкретну й ефективну політику, залучивши до її розроблення осіб з усіх прошарків суспільства, приватного сектору та відповідних міністерств, щоб Інтернет став широкодоступним для всіх верств населення³⁴.

Таким чином, ні спеціальний доповідач ООН, ні представник ОБСЄ не стверджують, що Інтернет-доступ є самим по собі встановленим правом, але наголошують, що він є засобом, завдяки якому права людини, в основному

³² Акдениз Яман. (2011). Свобода вираження мнения в Интернете. Исследование правовых норм и практик, связанных со свободой выражения мнения, свободным потоком информации и плюрализмом СМИ в Интернете в государствах-участниках ОБСЕ: докл. Дуни Миятович, Представителя по вопросам свободы СМИ. С.32-33. URL: <http://www.osce.org/ru/fom/89063>.

³³ Frank La Rue. (2011). Report of the Special Rapporteur on key trends and Challenges to the Right of all Individuals to Seek, Receive and Impart Information and Ideas of all kinds through the Internet. UN. Doc. A/HRC/17/27. P. 1. Retrieved from http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/a.hRC.17.27_en.pdf.

³⁴ Frank La Rue. (2011). Report of the Special Rapporteur on key trends and Challenges to the Right of all Individuals to Seek, Receive and Impart Information and Ideas of all kinds through the Internet. UN. Doc. A/HRC/17/27. P. 1. Retrieved from http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/a.hRC.17.27_en.pdf.

свобода вираження поглядів і свобода отримання та передачі інформації, можуть здійснюватися.

1 червня 2011 року у Вашингтоні спеціальні доповідачі Америки, Європи, Африки та ООН прийняли Декларацію про свободу вираження поглядів та Інтернет. Декларація визначає загальні принципи, пов'язані зі свободою вираження поглядів в Інтернеті, і вказує на різноманітні питання, включаючи посередницьку відповідальність, кримінальну та цивільно-правову відповідальність, фільтрацію та блокування, нейтральність мережі та доступ до Інтернету. Доповідачі встановили, що свобода вираження поглядів стосується Інтернету, як і всіх інших ЗМІ. Обмеження свободи вираження поглядів є прийнятними лише в тому випадку, якщо вони відповідають встановленим міжнародним стандартам, включаючи те, що вони передбачені законом, і що вони необхідні для захисту інтересів, визнаних міжнародним правом³⁵.

У 2011 р. Комітет міністрів Ради Європи в Декларації про принципи управління Інтернетом підкреслив своє бачення Інтернету, орієнтованого на людину й побудованого на засадах поваги до прав і свобод людини. У 2012 р. Комітет міністрів Ради Європи створив Комітет експертів із прав Інтернет-користувачів (MSI-DUI), завданням якого стало дослідження можливості перенести усі існуючі права в Інтернет-середовище, без створення нових³⁶.

Важливим документом в історії розвитку досліджуваного нами права є Кодекс Європейського Союзу про онлайн-права (Code of EU Online Rights) від 2012 р., який об'єднує основний набір прав та принципів, закріплених у законодавстві ЄС, що захищають громадян при зверненні та користуванні онлайн-мережами та послугами. В багатьох випадках ці права та принципи є мінімальними стандартами, які держави мають змогу підвищувати. У ньому закріплено: «Кожна людина в ЄС має змогу отримувати доступ та

³⁵ Joint declaration on freedom of expression and the Internet. Signed by the UN Special Rapporteur on Freedom of Opinion and Expression, OSCE Representative on Freedom of the Media, OAS Special Rapporteur on Freedom of Expression and ACHPR Special Rapporteur on Freedom of Expression and Access to Information on 1 June 2011. Retrieved from <https://www.osce.org/fom/78309>.

³⁶ Войціховський А. В. Питання захисту прав і свобод людини в мережі Інтернет. Захист прав людини: національний та міжнародно-правовий виміри: матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. «Від громадянського суспільства – до правової держави» (м. Харків, 20 квіт. 2018 р.). Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. С. 546.

розповсюджувати будь-яку інформацію та запускати будь-які програми та послуги на свій вибір через електронні мережі зв'язку»³⁷.

6 липня 2012 року Комітет з прав людини ООН прийняв Резолюцію про сприяння та захист прав людини в Інтернеті, в якій чітко прослідковується ставлення Комітету до забезпечення прав людини у мережі Інтернет. У ній Комітет зазначив, що:

1. підтверджує, що ті ж права, які людина має в офлайновому середовищі, повинні також захищатися і в онлайн-середовищі, зокрема право на свободу вираження поглядів, яке здійснюється незалежно від державних кордонів і будь-якими засобами за власним вибором, відповідно до статей 19 Загальної декларації прав людини і Міжнародного пакту про громадянські і політичні права;
2. визнає глобальний і відкритий характер Інтернету, в якості однієї з рушійних сил прискорення прогресу на шляху розвитку в його різних формах;
3. закликає всі держави заохочувати і полегшувати доступ до Інтернету та міжнародне співробітництво з метою розвитку медійних засобів та інформаційно-комунікаційних механізмів у всіх країнах;
4. пропонує спеціальним процедурам враховувати ці питання в рамках своїх існуючих мандатів на відповідній основі;
5. постановляє продовжити розгляд питання про заохочення, захист і здійснення прав людини, включаючи право на свободу вираження поглядів, в Інтернеті та інших технологічних середовищах, а також про те, яким чином Інтернет міг би служити важливим засобом розвитку і здійснення прав людини, відповідно зі своєю програмою роботи³⁸.

Таким чином, ООН також підтримує підхід перенесення існуючих прав в онлайн-простір, однак, разом з тим, пропонує розширювати зміст та обсяг цих прав, пристосовуючи їх до нового середовища.

У 2014 р. Комітет міністрів Ради Європи прийняв Рекомендацію CM/Rec(2014)6 та зазначив, що “держави-члени зобов’язані забезпечити для всіх права людини та основні свободи, закріплені в Конвенції про захист прав людини і основоположні свободи 1950 р.”³⁹. Це зобов’язання також діє в контексті використання мережі Інтернет. У Рекомендації підкреслюється, що існуючі

³⁷ European Union. (2012). Code of EU online rights. Retrieved from <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/50d06da2-18bb-40b2-9e97-7d19527f2c88>.

³⁸ UN. Human Rights Council. (2012, 16 July). Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development, A/HRC/RES/20/8. Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/731540>.

³⁹ Посібник з прав людини для Інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум (Рекомендація CM/Rec(2014)6 Комітету міністрів країнам-членам щодо посібника з прав людини для Інтернет-користувачів – пояснювальний меморандум). Київ: Інжиніринг, 2015. С. 30.

права людини та основні свободи рівною мірою відносяться як до реального життя, так і до Інтернет-середовища. Ніхто не повинен бути об'єктом незаконного втручання в здійсненні їх прав людини та основних свобод при роботі в мережі Інтернеті⁴⁰. Фактично, Комітет міністрів офіційно визнав та заявив, що існує право на доступ до інформації в мережі Інтернет.

Зазначеною вище Рекомендацією СМ/Rec(2014)6 Рада Європи представила Керівництво (підручник) з прав людини для Інтернет-користувачів, в якому широко і доступно обґрунтовуються права і свободи людини в Інтернеті, їх практичне застосування та ефективні способи захисту. Дане Керівництво взяло за основу положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., та інші важливі документи Ради Європи⁴¹.

2019 рік став іще однією віхою в постулюванні Інтернет-прав на міжнародному рівні. Рада ООН із прав людини видала Спільну декларацію про виклики для свободи вираження поглядів протягом наступного десятиріччя⁴². У пункті 1 (с) Декларації доповідачі стверджують, що для створення сприятливих умов для свободи вираження поглядів держави повинні сприяти різноманіттю засобів масової інформації, зокрема, шляхом прийняття та впровадження ефективних правил щодо доступу до інформації та вузького визначення обмежень щодо вмісту, дозволених міжнародним правом прав людини.

У випуску для New York Times Вінтон Серф, віце-президент Google, стверджуючи, що Інтернет сам по собі не є правом людини, а засобом для досягнення мети, навів аналогію: "... свого часу, якщо у вас не було коня, важко було заробляти на життя. Але важливим правом у цьому випадку було право заробляти на життя, а не право на коня"⁴³. Блогер Amnesty International Скотт

⁴⁰ Войціховський А. В. Питання захисту прав і свобод людини в мережі Інтернет. С. 546.

⁴¹ Там само.

⁴² Joint Declaration on Challenges to Freedom of Expression in the Next Decade. Signed by the United Nations Special Rapporteur on Freedom of Opinion and Expression, the Organization for Security and Co-operation in Europe Representative on Freedom of the Media, the Organization of American States (OAS) Special Rapporteur on Freedom of Expression and the African Commission on Human and Peoples' Rights Special Rapporteur on Freedom of Expression and Access to Information on 10 July 2019. Retrieved from <https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/425282.pdf>.

⁴³ Vinton G. Cerf. (2012, January 5). Internet Access Is Not a Human Right. New York Times. Retrieved from http://www.nytimes.com/2012/01/05/opinion/internet-access-is-not-a-human-right.html?_r=2 (accessed 15.12.2020).

Едвардс протиставив Серфу, нібито, «винятково вузьке відображення прав людини з юридичної та філософської точки зору» з аналогією про міську площу: «Хоча доступ до фізичної міської площі не може бути ізольованим правом людини, воно завжди було невіддільним від права на асоціацію та самовираження. І заборона доступу до міської площі через комендантські години, воєнний стан чи правила надзвичайних ситуацій рівнозначні обмеженню асоціацій та вираженню поглядів»⁴⁴.

Нині в таких країнах, як Естонія, Греція, Фінляндія, Франція, Іспанія, право громадян на доступ до Інтернету та Інтернет-контенту закріплено в законодавстві⁴⁵.

Наприклад, ще у лютому 2000 року Естонський Riigikogu (парламент) прийняв новий закон «Про телекомунікації», додавши доступ до Інтернету у список універсальних послуг; в статті 5 зазначалося: «набір телекомунікаційних послуг ..., включає: 2) Інтернет-послугу, яка універсально доступна для всіх абонентів, незалежно від їх географічного розташування, за єдиною ціною»⁴⁶.

Через рік Греція внесла зміни до своєї Конституції включивши, серед інших положень, статтю 5А, зокрема її другий параграф: «2. Усі особи мають право брати участь в інформаційному суспільстві. Сприяння доступу до електронної інформації, що передається, а також її виготовлення, обмін та розповсюдження є зобов'язанням держави...»⁴⁷.

У Франції 10 червня 2009 р. Конституційна рада заявила (стаття 12 рішення): «з огляду на загальний розвиток публічних служб Інтернет-зв'язку та важливість останніх для участі в демократії, вираженні ідей та думок», вільний

⁴⁴ Scott Edwards. (2012, 10 January). Is internet access a human right? Human Rights Now. Amnesty International USA Web Log. Retrieved from <https://blog.amnestyusa.org/middle-east/is-internet-access-a-human-right/> (accessed 15.12.2020).

⁴⁵ Мукомела І. В. Право на доступ до Інтернету: проблеми визначення та забезпечення. С. 82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2016_4_9.

⁴⁶ Borg S. (2011, May). Right to access the Internet: the countries and the laws that proclaim it. Retrieved from <https://www.diplomacy.edu/blog/right-access-internet-countries-and-laws-proclaim-it> (accessed 15.12.2020).

⁴⁷ The Constitution of Greece. As revised by the parliamentary resolution of May 27th 2008. Retrieved from <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/001-156%20aggliko.pdf> (accessed 15.12.2020).

обмін ідеями та думками, закріплений в Декларації прав людини та громадянина 1789 року, передбачав свободу доступу до таких послуг⁴⁸.

У Фінляндії право на доступ до Інтернету було проголошено шляхом внесення змін до закону «Про ринок зв'язку», який зазначав, що універсальна послуга також включає функціональне підключення до Інтернету. Це означало, що з початку липня 2010 року оператори зв'язку, які «визначені як постачальники універсальних послуг, повинні мати можливість забезпечити кожному постійному місцю проживання та офісу доступ до доступних та якісних з'єднань за розумною ціною, з нижчим тарифом на щонайменше 1 Мбіт/с»⁴⁹.

Станом на сьогодні в Україні право на доступ до Інтернету не є закріплене в законодавстві, тож не можна говорити і про право на доступ до інформації в мережі Інтернет. Закон України «Про телекомунікації» визначає перелік загальнодоступних телекомунікаційних послуг, однак він включає лише універсальний доступ до підключення до загальних мереж фіксованого зв'язку, місцевого телефонного з'єднання, з'єднання зі службами екстреної допомоги, послуг довідкових служб і з'єднання за допомогою таксофонів⁵⁰. Доступу до Інтернету тут усе ще немає. В той же час Україна поступово розвиває технології доступу до зв'язку і 18 листопада 2020 року Міністерство цифрової трансформації затвердило План вивільнення частот для розповсюдження 5G, хоча значна частина території України досі не покрита технологіями 3G та 4G⁵¹.

30 вересня 2020 року Верховна Рада України ухвалила в другому читанні законопроект № 3014 «Про електронні комунікації». Віце-прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Ольга Стефанішина зазначила: «Україна зробила важливий крок до інтеграції у Єдиний цифровий ринок ЄС. Законопроект про електронні комунікації забезпечить динамічний

⁴⁸ Act furthering the diffusion and protection of creation on the Internet (2009, May 19th). Retrieved from https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/2009_580dc.pdf.

⁴⁹ Communications Market Act of Finland. Retrieved from <https://finlex.fi/en/laki/kaannokset/2003/en20030393.pdf>.

⁵⁰ Про телекомунікації. Закон України від 18.11.2003 № 1280-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, № 12, ст.155. Редакція від 24.10.2020.

⁵¹ Дворовий М. Чи будемо ми говорити про право на Інтернет в Україні? Детектор Медіа. 2019. URL: <https://detector.media/infospace/article/172446/2019-11-15-chy-budemo-my-govoryty-pro-pravo-na-internet-v-ukraini/> (дата звернення 15.12.2020).

розвиток ринку електронних комунікацій за європейськими стандартами та значно підвищить якість послуг у цій сфері”⁵². Закон, зокрема регулює сферу електронних комунікацій та радіочастотного спектру, встановлює повноваження держави в даній сфері, а також регулює права, обов’язки та відповідальність фізичних і юридичних осіб у сфері використання електронних комунікаційних послуг⁵³.

Доцільно підкреслити, що де-юре Україна, в певній мірі, відстає, в тому числі від розвитку європейської інформаційної спільноти, хоча де-факто рівень забезпечення української інформаційної політики високий. На державному рівні створюється безліч онлайн ресурсів, якими можуть користуватися Інтернет-користувачі, наприклад проекти Міністерства цифрової трансформації «Дія. Цифрова освіта», «Дія. Бізнес», тощо⁵⁴.

Таким чином можна зробити наступні висновки:

1. Право на доступ до інформації в мережі Інтернет, хоч і не закріплене як самостійне право в міжнародних документах, проте міжнародна спільнота, де-факто, вже давно визнала його як одне з найважливіших прав у сучасному інформаційно-комунікаційному середовищі.

2. У зв’язку із розвитком світового інформаційного суспільства більшість прав людини, зокрема і свобода доступу до інформації, переходить в онлайн-простір, тому потребує належного правового регулювання.

3. Низка європейських країн, серед яких Фінляндія, Естонія, Франція, Греція та Іспанія, на законодавчому рівні закріпили право на доступ до Інтернету та інформації, яка у ньому існує. Натомість, Україна все ще перебуває на крок позаду, оскільки законодавче забезпечення Інтернет-прав є мінімальним та не дозволяє повноцінно ними користуватись.

⁵² Верховна Рада ухвалила в цілому законопроект «Про електронні комунікації». Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/verhovna-rada-uhvalila-v-cilomu-zakonoprojekt-pro-elektronni-komunikaciyi> (дата звернення 20.12.2020).

⁵³ Верховна Рада ухвалила в цілому законопроект «Про електронні комунікації». Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/verhovna-rada-uhvalila-v-cilomu-zakonoprojekt-pro-elektronni-komunikaciyi> (дата звернення 20.12.2020).

⁵⁴ Міністерство та Комітет цифрової трансформації України. Дія. Проекти. URL: <https://thedigital.gov.ua/projects> (дата звернення 15.12.2020).

1.2 Зв'язок права на доступ до інформації в мережі Інтернет з іншими правами та їх розмежування

З історичного розвитку права на доступ до інформації в мережі Інтернет, описаного в попередньому підрозділі, вбачається, що воно є тісно пов'язане з:

- правом на самовираження,
- правом на доступ до публічної інформації,
- свободою інформації,
- правом на доступ до Інтернету.

Саме тому для чіткого розуміння досліджуваного нами права та з метою уникнення двозначностей у трактуванні понять, важливо розмежувати усі вищезазначені права між собою.

Проведемо розмежування між правом на доступ до інформації в мережі Інтернет та правом на самовираження.

Як Загальна декларація прав людини, так і Європейська конвенція визначають право на інформацію в контексті свободи вираження поглядів.

Конституція України закріплює та гарантує право людини на свободу інформації, а саме в статті 34 передбачається «право кожного на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб і на свій вибір»⁵⁵.

Осадько О. О. зазначає, що право в контексті інформації, що закріплене у статті 34 Конституції України, провідні представники національного конституційного права відносять до політичних прав⁵⁶. Дослідник вважає:

це, імовірно, є наслідком ідеології і світогляду, що сформувалися за роки заполітизованого радянського режиму. Але право на самовираження, що передбачає і право на інформацію, очевидно, є не тільки політичним правом громадянина, а й природним особистим правом, таким, як право на життя, свободу пересування. Воно

⁵⁵ Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. Редакція від 01.01.2020.

⁵⁶ Правове регулювання відносин у мережі Інтернет: монографія / А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова, В. С. Мілаш та ін.; Харків: Право, 2016. С. 204.

притаманне людині від народження, а не лише у контексті участі у політичному житті країни⁵⁷.

Ми погоджуємось із думкою Осадька О. О., оскільки підтримуємо такий глобальний підхід і також розглядаємо право на інформацію, перш за все, як складову права на самовираження, зокрема в Інтернеті. Право на інформацію є політичним лише в частині доступу до публічної інформації, якою володіють державні органи влади. Таким чином, право на доступ до інформації в мережі Інтернет та право на самовираження є суміжними та співвідносяться між собою як частина і ціле.

Розмежуємо право на доступ до інформації в мережі Інтернет від права на доступ до публічної інформації.

Нестеренко О. В. вважає, що “право на доступ до інформації не можна ототожнювати з правом на свободу інформації, оскільки вони хоча й мають однакову мету – забезпечити реалізацію потреби людини в інформації, проте в них різне функціональне призначення”⁵⁸.

Якщо функція права на доступ до інформації полягає в забезпеченні можливості дістати безпосередньо від органів державної влади й місцевого самоврядування інформацію про їхню діяльність і відомостей про себе, тобто доступ до офіційної інформації, а також суспільно значущої інформації, що є у приватноправових юридичних осіб, то призначення свободи інформації полягає в забезпеченні можливості вільного пошуку та здобування будь-якої інформації із загальнодоступних джерел, отримання інформації про дії влади, але вже в інтерпретації представників ЗМІ, можливість перегляду кінофільмів, ознайомлення з науковими працями, художніми творами, можливість спілкуватися тощо⁵⁹.

Змістовно це проявляється в тому, що свобода інформації вимагає від держави пасивного стану, невтручання в процес її реалізації, натомість право на доступ до інформації потребує активної участі держави у його здійсненні, тобто прямого співробітництва між державою та громадянином, для того щоб останній міг скористатися своїм правом⁶⁰.

⁵⁷ Правове регулювання відносин у мережі Інтернет: монографія / А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова, В. С. Мілаш та ін.; Харків: Право, 2016. С. 204.

⁵⁸ Нестеренко О. В. Інформація в Україні: право на доступ. Харків: Акта, 2012. С. 98.

⁵⁹ Там само.

⁶⁰ Мукомела І. В. Право на інформацію: еволюція та роль в інформаційному суспільстві. С. 121.

Ми не погоджуємось із думкою Нестеренко О. В. в частині трактування понять, а саме стосовно того, що право на доступ до інформації полягає у можливості отримувати офіційну інформацію від органів державної влади й місцевого самоврядування, а свобода інформації передбачає вільний доступ до будь-якої інформації із загальнодоступних джерел, зокрема Інтернету.

Варто зазначити, що офіційного загальновизнаного трактування даних понять не існує. Крім того як у вітчизняній, так і в зарубіжній науковій доктрині постійно точаться дискусії щодо їх розмежування. На нашу думку, поняття права на доступ до інформації охоплює інформацію будь-якого характеру, а не лише ту, що перебуває у володінні державних органів, оскільки остання відноситься до, так званої, публічної інформації. Отож, пропонуємо власний аналіз для вирішення цього питання.

Закон України «Про інформацію» в статті 5 закріплює: «кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів»⁶¹. Тобто йдеться про широке глобальне розуміння права на інформацію. До неї відноситься: «інформація про фізичну особу, інформація довідково-енциклопедичного характеру, інформація про стан довкілля (екологічна інформація), інформація про товар (роботу, послугу), науково-технічна інформація, податкова інформація, правова інформація, статистична інформація, соціологічна інформація, інші види інформації»⁶². В даному абзаці, вважаємо, відображено поняття свободи інформації.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» регулює конкретний специфічний вид інформації, а саме публічну⁶³. Під нею розуміється:

відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка

⁶¹ Про інформацію. Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 48, ст. 650. Редакція станом на 16.07.2020.

⁶² Там само, ст. 10.

⁶³ Про доступ до публічної інформації. Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2011, № 32, ст. 314. Редакція станом на 24.10.2020.

знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом⁶⁴.

Отже, ми можемо впевнено сказати, що в Україні можливість одержання офіційної інформації від органів державної влади та органів місцевого самоврядування, яка перебуває у їх володінні забезпечується правом на доступ до публічної інформації. Таке право реалізується завдяки поданню запитів на інформацію.

З вищенаведеного можна зробити висновок, що Нестеренко О. В. право на доступ до інформації трактує надто вузько, розуміючи під ним доступ лише в рамках взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування, тобто ті ж специфічні відносини, які регулюються Законом України «Про доступ до публічної інформації»⁶⁵. На нашу думку, ці поняття співвідносяться як частина (право на доступ до публічної інформації) і ціле (право на доступ до інформації).

Аналогічно, в широкому розумінні, право на доступ до інформації тлумачить і ЄСПЛ в значенні статті 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, в якій закріплюється свобода вираження поглядів, що включає в себе свободу одержувати та передавати інформацію та ідеї⁶⁶. У справі *Leander v. Sweden* (1987) Суд зазначив:

Право на свободу отримувати інформацію, головним чином, забороняє Уряду обмежувати особу в отриманні інформації, яку інші хочуть або можуть хотіти передати їй. Стаття 10, у ситуації, описаній у цій справі, не надає особі права доступу до реєстру інформації про його особисті характеристики, а так само не покладає на Уряд обов'язок надавати таку інформацію особі⁶⁷.

Тобто у цій справі ЄСПЛ чітко визначив, що питання про доступ до адміністративної інформації не охоплюється статтею 10 Конвенції. Пізніше у справі *Gaskin v. the United Kingdom* (1989) Європейський суд повторив свій висновок: «стаття 10 не передбачає, що держава має позитивний обов'язок

⁶⁴ Про доступ до публічної інформації. Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2011, № 32, ст. 314. Редакція станом на 24.10.2020.

⁶⁵ Там само.

⁶⁶ Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

⁶⁷ *Leander v. Sweden* (26 March 1987), Application No. 9248/81.

надавати запитану інформацію особі”⁶⁸. У справі *Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary* Суд навів свої традиційні твердження про те, що стаття 10 не покладає на державу обов’язки з надання інформації, і про те, що право на доступ до адміністративних відомостей з неї складно вивести⁶⁹. Однак ЄСПЛ також зазначив, що розширив розуміння поняття «свобода одержувати інформацію» і відповідно визнав право на доступ до інформації⁷⁰.

Що стосується самого терміну «свобода інформації», на нашу думку, під ним не можна розуміти доступ до інформації із загальнодоступних джерел у широкому його тлумаченні, оскільки в багатьох зарубіжних державах свобода інформації трактується саме як право на доступ до публічної інформації.

З 1967 р. в США діє Закон про свободу інформації (the Freedom of Information Act), який надає громадянськості право вимагати доступу до записів у будь-якого федерального агентства. Його часто описують як закон, який дозволяє громадянам знати про свій уряд. Федеральні відомства зобов’язані розкривати, будь-яку інформацію запитану відповідно до Закону, якщо вона не підпадає під дев’ять винятків, які захищають інтереси, такі як особиста конфіденційність, національна безпека та правоохоронна діяльність. Як визнали Конгрес, Президент та Верховний Суд, Закон про свободу інформації є важливою частиною їхньої демократії⁷¹.

У Великобританії діє Закон про свободу інформації від 2000 р. (The Freedom of Information Act), який забезпечує доступ громадянськості до інформації, що зберігається державними органами. Закон передбачає два способи: органи державної влади повинні публікувати відповідну інформацію про їхню діяльність; і члени громадянськості мають право запитувати інформацію у

⁶⁸ *Gaskin v. the United Kingdom* (07 July 1989), Application No 10454/83.

⁶⁹ *Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary* (14 April 2009), Application No. 37374/05.

⁷⁰ Право на доступ до інформації: еволюція підходів Європейського суду з прав людини. Центр демократії та верховенства права. 2013. URL: <https://cedem.org.ua/articles/pravo-na-dostup-do-informatsiyi-evolyutsiya-pidhodiv-yevropejskogo-sudu-z-prav-lyudyny/> (дата звернення 15.12.2020).

⁷¹ The Freedom of Information Act.(1967). U.S. Department of State. Retrieved from <https://foia.state.gov/learn/foia.aspx> (accessed 15.12.2020).

державних органів. Закон охоплює будь-яку зафіксовану інформацію, яка зберігається державними органами в Англії, Уельсі та Північній Ірландії⁷².

В Австралійському Союзі свобода інформації означає право громадськості на доступ до інформації, якою володіють Міністри уряду Австралії та урядові установи Австралії, у тому числі агенції острова Норфолк, за деякими винятками. Це право забезпечується та виконується Законом про свободу інформації від 1982 р. (the Freedom of Information Act). Закон визнає, що інформація, якою володіє уряд є національним ресурсом і він управляє нею для цілей суспільства, і що доступ громадськості до неї повинен бути оперативним та з найменшими розумними витратами⁷³.

Усі наведені приклади демонструють, що свобода інформації (і freedom of information, і information freedom), як право, передбачає активну взаємодію громадськості та органів державної влади з метою отримання інформації, яка перебуває у їх володінні. Саме тому у нашому дослідженні ми послуговуємось поняттям «право на доступ до інформації в мережі Інтернет», а не поняттям «свобода інформації в мережі Інтернет».

Окрему увагу приділимо взаємодії права на доступ до інформації в мережі Інтернет та права на доступ до Інтернету, які відносять до цифрових прав людини.

Торкаючись захисту прав людини в онлайн-просторі, слід зазначити, що вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації є простим та можливим за допомогою інформаційних комп'ютерних технологій. Причому на сьогоднішній день такий спосіб стає найбільш оперативним та ефективним⁷⁴. Саме через глибоке проникнення у наше життя інформаційних технологій ми можемо говорити про цифрові права людини.

⁷² ICO. What is the Freedom of Information Act? Retrieved from <https://ico.org.uk/for-organisations/guide-to-freedom-of-information/what-is-the-foi-act/> (accessed 15.12.2020).

⁷³ Office of the Australian Information Commissioner. What is freedom of information? Retrieved from <https://www.oaic.gov.au/freedom-of-information/your-foi-rights/what-is-freedom-of-information/> (accessed 15.12.2020).

⁷⁴ Крижанівська А. О. Свобода доступу до інформації в мережі Інтернет як гарантія існування демократичного суспільства. Митна справа. 2014. № 3. С. 81.

Аналізуючи загалом питання доступу до мережі Інтернет слід відзначити, що:

він виступає ключовим засобом, який дозволяє людям здійснювати своє право на свободу думок та їх вільне вираження. Характерною особливістю Інтернету є те, що це не тільки засіб зв'язку та важливе джерело інформації, але й сучасна публічна інфраструктура, яка дозволяє кожній людині отримати доступ до культурних, освітніх, громадських, політичних та інших ресурсів, різноманітних послуг тощо⁷⁵.

Таким чином, можна стверджувати, що право на доступ до Інтернету є «засобом» для здійснення права на доступ до інформації в мережі Інтернет.

Спеціальний доповідач ООН з питань сприяння та захисту права на свободу думок та їх вільного вираження Френк Ла Рю у своїй доповіді 2011 р.⁷⁶, про яку ми уже загадували вище, розглядав право на доступ до інформації саме в контексті права на Інтернет-доступ. Ла Рю наголосив на тому, що доступ до Інтернету є важливим у питаннях свободи слова, а також на необхідності мінімізувати обмеження щодо вмісту в Інтернеті. За його словами, доступ до Інтернету має щонайменше два виміри: (1) доступ до вмісту (без довільної та необгрунтованої фільтрації чи блокування вмісту) і (2) доступ до інфраструктури та обладнання, необхідні для використання Інтернету⁷⁷. Важливість доступу Інтернету в контексті інформації та інфраструктури концептуально розширюється через розвиток комунікацій та інформаційного суспільства⁷⁸.

Завдяки розмаїттю інформаційно-комунікаційних технологій та Інтернету відбувається збільшення доступності інформації, а також збір розсіяних і розрізнених матеріалів, їх форматування у вигляді нових масивів даних, які публічно надаються користувачам через абсолютно нові канали. Будь-яка людина, яка має комп'ютер чи інший пристрій (планшет, смартфона) з виходом в Інтернет, може отримати доступ до різноманітних матеріалів, а також

⁷⁵ Правове регулювання відносин у мережі Інтернет: монографія / А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова, В. С. Мілаш та ін.; Харків: Право, 2016. С. 194.

⁷⁶ Frank La Rue. (2011). Report of the Special Rapporteur on key trends and Challenges to the Right of all Individuals to Seek, Receive and Impart Information and Ideas of all kinds through the Internet. UN. Doc. A/HRC/17/27. Retrieved from http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/a.hRC.17.27_en.pdf (accessed 15.12.2020).

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Daniel, Joyce. (2015). Internet Freedom and Human Rights. *European Journal of International Law*, 26(2), 493–514. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/ejil/chv021> (accessed 15.12.2020).

передавати (один – одному) чи поширювати (один – багатьом) їх без особливих зусиль і затрат часу. Очевидно, що це стирає кордони, які раніше існували, між споживачами інформації і її виробниками⁷⁹. В даному випадку, мова йде про, так зване, право на комунікацію, яке також тісно переплітається з правом на доступ до інформації в мережі Інтернет.

Для кращого розуміння, як приклад можна навести енциклопедію Wikipedia, яка містить декілька мільйонів статей і яку може редагувати кожен охочий користувач Інтернету; YouTube, користувачі якого ще в 2010 р. кожен хвилину завантажували по 35 годин відео; theeuropeanlibrary.org – консорціум бібліотек майже 50 країн – членів Ради Європи, до яких можна отримати доступ через єдину пошукову систему і які містять матеріали більше ніж на 30 мовах, у тому числі й українською⁸⁰.

Мукомела І. В. вважає, що право на комунікацію складається з двох основних елементів: 1) права на доступ до інформаційно-комунікаційних технологій, що розуміється як здатність потенційного споживача реально й ефективно використовувати наявні засоби комунікації в якості одержувача інформації та на основі рівності; 2) права особисто брати участь у комунікативному процесі, що розуміється як реальна й ефективна можливість споживача стати прямо або опосередковано творцем і розповсюджувачем інформації⁸¹.

На нашу думку, право на доступ до інформації в мережі Інтернет та право на комунікацію йдуть поряд як частини одного цілого і глобального права на інформацію. Можна сказати, що ці права є взаємодоповнюючими та краще реалізуються в сукупності.

Комітет Міністрів Ради Європи в Декларації про свободу комунікацій (спілкування) в Інтернеті 2003 р. вперше закликав держави-члени “сприяти і

⁷⁹ Мукомела І. В. Право на інформацію: еволюція та роль в інформаційному суспільстві. С. 119.

⁸⁰ Там само.

⁸¹ Там само. С. 123.

заохочувати доступ для всіх до Інтернет-зв'язку і інформаційних послуг на недискримінаційній основі за доступною ціною”⁸².

Отже, право на інформацію в широкому розумінні включає в себе право на доступ до інформації в мережі Інтернет, тож їх можна співставити як ціле і частина. Крім того, досліджуване право тісно пов'язане та взаємодіє з такими правами як: право на самовираження, право на доступ до публічної інформації, право на доступ до Інтернету, право на комунікацію та ін.

В процесі аналізу різних правових та наукових джерел ми дійшли висновку, що:

– право на самовираження є ширшим та включає в себе право на доступ до інформації в мережі Інтернет. Вони співвідносяться як цілісн поняття і його частина;

– право на доступ до публічної інформації є вужчим ніж право на доступ до інформації в мережі Інтернет. Останнє частково включає в себе і доступ до публічної інформації;

– право на доступ до Інтернету виступає як «засіб» для здійснення права на доступ до інформації в мережі Інтернет. Без забезпечення першого, друге не існуватиме;

– право на доступ до інформації в мережі Інтернет та право на комунікацію є рівноцінними взаємодоповнюючими елементами глобального права на інформацію.

1.3 Зміст і обсяг права на доступ до інформації в мережі Інтернет

Зміст і обсяг права є поняттями більш філософськими, ніж юридичними. Вони не були закріплені на законодавчому рівні, тому до моменту тлумачення

⁸² Declaration on freedom of communication on the Internet. Adopted by the Committee of Ministers on 28 May 2003 at the 840th meeting of the Ministers' Deputies. Retrieved from https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805dfbd5.

цих понять Конституційним Судом України існувала певна невизначеність та дискусія в цьому напрямі.

В контексті згаданих понять Конституція України в ч. 3 ст. 22 зазначає лише наступне: «при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод»⁸³.

Отже, Конституційний Суд України у своєму рішенні від 11.10.2005 № 8-рп/2005 сформулював юридичну позицію, за якою:

зміст прав і свобод людини – це умови і засоби, які визначають матеріальні та духовні можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування і розвитку;

обсяг прав людини – це кількісні показники відповідних можливостей, які характеризують його множинність, величину, інтенсивність і ступінь прояву та виражені у певних одиницях виміру.

звуження змісту прав і свобод означає зменшення ознак, змістовних характеристик можливостей людини, які відображаються відповідними правами та свободами, тобто якісних характеристик права.

звуження обсягу прав і свобод – це зменшення кола суб'єктів, розміру території, часу, розміру або кількості благ чи будь-яких інших кількісно вимірюваних показників використання прав і свобод, тобто їх кількісної характеристики⁸⁴.

Для кращого розуміння та ширшого бачення категорій змісту та обсягу права слід звернути увагу і на наукові, доктринальні джерела.

Рабінович П. М. пише, що “зміст і обсяг можливостей людини залежать насамперед від можливостей усього суспільства, головним чином від рівня його економічного розвитку. І в цьому сенсі права людини – явище соціальне: породжуються вони самим суспільством”⁸⁵. Крім того, зміст прав людини “завжди так чи інакше несе на собі відбиток конкретних історичних умов існування людства, а отже, із плином часу цей зміст може зазнавати певних змін, розвиватися”⁸⁶. Це чітко проявляється зараз, коли Інтернет став невід’ємною частиною життя суспільства і зробив величезний відбиток на правах людини.

⁸³ Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. Редакція від 01.01.2020.

⁸⁴ Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2005 р. N 8-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-05#Text>.

⁸⁵ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. С. 10.

⁸⁶ Там само. С. 31.

“Конкретно-історичне походження тих можливостей людини, що становлять її права, – навіть на всесвітньому, глобальному рівні – визначає, безперечно, неоднаковість їх конкретного змісту і обсягу у різних умовах і в різні часи існування людства”⁸⁷. Саме тому імплементація норм у законодавства різних країн відбувається по-різному та в різний час.

Правом стають лише ті норми, зміст яких відповідає інтересам суспільства, які здатні забезпечити стабільність, прогресивний розвиток суспільства, адекватне історичним умовам поєднання індивідуального і суспільного інтересів⁸⁸.

Основні підходи щодо змісту та обсягу права на доступ до інформації
Нестеренко О. В. пропонує поділити на:

1) класичний підхід (право на доступ до інформації розглядається як право на одержання офіційних документів та інформації про діяльність органів виконавчої гілки влади або від усіх органів державної влади);

2) розширений підхід (право на доступ до інформації, окрім юридичних можливостей пошуку та одержання інформації від органів державної влади та органів місцевого самоврядування про їх діяльність та можливість ознайомлення з відомостями про себе в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях, включає також отримання будь-якої інформації із засобів масової інформації, можливість ознайомлення з літературними, науковими працями, перегляд фільмів, спектаклів, свободу доступу до джерел інформації (Інтернет, бібліотеки));

3) обмежений підхід (право на доступ до інформації – це право знайти відомостями про себе);

4) комплексний підхід (право кожного отримувати безпосередньо від органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, а також організацій, підприємств, громадських об’єднань, що виконують специфічні функції та/або повністю чи частково фінансуються з бюджету, інформацію про їх діяльність, що включає право одержувати офіційні документи та знайти відомостями про себе)⁸⁹.

В нашому дослідженні ми притримуємось розширеного підходу до розуміння змісту та обсягу права на доступ до інформації.

Як вже зазначалось, право на доступ до інформації в мережі Інтернет, ми вважаємо частиною та похідним правом від свободи вираження поглядів. Свобода вираження та інформації зазнала чи не найбільшого впливу при переході до інформаційного суспільства та інформаційно-комунікаційних

⁸⁷ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. С. 80.

⁸⁸ Цвік М. В., Петришин О. В., Авраменко Л. В. Загальна теорія держави і права. Харків: Право, 2009. С. 161.

⁸⁹ Нестеренко О. В. Право на доступ до інформації в Україні: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 20 с.

технологій. Це комплексне право практично повністю влилось в мережу Інтернет та функціонує там ще активніше ніж будь-де.

Свобода вираження поглядів вийшла на новий рівень в контексті потенціалу Інтернету, як засобу, який створює новий вимір для реалізації відповідних правомочностей. Згідно з принципом «те, що застосовується офлайн, має однаковою мірою застосовуватися онлайн», складові елементи права на свободу вираження поглядів повинні застосовуватися і в цифровому середовищі. Наприклад, ЄСПЛ у своїй практиці використовує одні, й ті самі принципи до тлумачення статті 10 ЄКПЛ у справах, пов'язаних як з онлайн, так і з офлайн. Однак це не перешкоджає йому обов'язково враховувати при цьому особливості Інтернету. Тому можна очікувати, що «при застосуванні чинних принципів Суд буде їх відповідним чином модифікувати з метою врахування своєрідної природи Інтернету»⁹⁰.

ЄСПЛ у справі *Ahmed Yildirim v. Turkey* наголосив на тому, що “стаття 10 гарантує не лише право передавати інформацію, а й право громадськості отримувати її”⁹¹. Як було зазначено Судом у справі *Mouvement Raëlien Suisse v. Switzerland*⁹², “вплив інформації зростає, якщо інформація оприлюднена з посиланням на адресу сайту, який є доступним кожному через Інтернет”⁹³.

У справі *Editorial Board of Pravoye Delo and Shtekel v. Ukraine*⁹⁴ ЄСПЛ підкреслив відмінність Інтернету від друкованих ЗМІ, вказуючи на здатність Інтернету зберігати та миттєво передавати значні об'єми інформації:

електронна мережа, яка обслуговує мільярди користувачів у всьому світі, не є і потенційно не буде об'єктом такого ж регулювання та засобів контролю. Ризик завдання шкоди здійсненню та використанню прав людини і свобод, зокрема права на повагу до приватного життя, який становлять інформація з Інтернету та комунікація в ньому, є безумовно вищим, ніж ризик, який походить від преси. Таким чином, підходи, які регулюють відтворення матеріалу з друкованих засобів масової інформації та Інтернету, можуть відрізнятися. Останній, безперечно, має коригуватися з урахуванням

⁹⁰ Бенедек В., Кетteman М. Свобода вираження поглядів та Інтернет. Париж: Видавництво Ради Європи, 2013. С. 27.

⁹¹ *Ahmed Yildirim v. Turkey* (18 December 2012), application No. 3111/10.

⁹² *Mouvement Raëlien Suisse v. Switzerland* (13 July 2012), application No. 16354/06, para. 54.

⁹³ Бенедек В., Кетteman М. Свобода вираження поглядів та Інтернет. С. 29.

⁹⁴ *Editorial Board of Pravoye Delo and Shtekel v. Ukraine* (5 May 2011), application No. 33014/05, para. 63

притаманних цій технології рис для того, щоб забезпечити захист зазначених прав і свобод та сприяння їм⁹⁵.

Саме тому, ми не можемо просто користуватися одними і тими ж правами в Інтернеті і офлайн. Важливо, щоб саме цифрові аспекти кожного права були визначені та закріплені на загальному рівні.

Частина 1 статі 10 ЄКПЛ закріплює таке: «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право передбачає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів»⁹⁶.

Схожі рядки містить і стаття 19 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне вираження їх; у це право входить свобода безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свобода шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів»⁹⁷.

Закон України «Про інформацію» встановлює, що «кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів»⁹⁸.

Спільно Радою Європи та Європейським Союзом було видано Посібник з прав людини для Інтернет-користувачів, в якому зазначається, що користувачі мають право «шукати, отримувати та поширювати інформацію та ідеї на їх вибір без будь-якого втручання і незалежно від державних кордонів»⁹⁹. Це означає, що:

1. кожен вправі вільно висловлювати власні думки в Інтернеті та ознайомлюватися з інформацією, поглядами, думками і висловлюваннями інших осіб. Сюди належить будь-який контент від політичного до релігійного, в тому

⁹⁵ Бенедек В., Кетteman М. Свобода вираження поглядів та Інтернет. С. 27.

⁹⁶ Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

⁹⁷ Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

⁹⁸ Про інформацію. Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 48, ст. 650. Редакція станом на 16.07.2020.

⁹⁹ Посібник з прав людини для Інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум (Рекомендація СМ/Рес(2014)6 Комітету міністрів країнам-членам щодо посібника з прав людини для Інтернет-користувачів – пояснювальний меморандум). Київ: Інжиніринг, 2015. С. 8.

числі таких, що може бути неприємним для певних осіб, тобто може образити, шокувати чи вивести зі стану рівноваги. В цьому контексті, користувачі повинні зважати на репутацію та права інших осіб (наприклад, не порушувати чиєсь право на приватне життя);

2. користувачі можуть бути обмежені в праві самовираження, якщо їх висловлювання міститимуть злочинні заклики до дискримінації, ненависті або насильства. Такі обмеження повинні відповідати певним встановленим умовам та процедурам. Обмеження має бути законним, мати ціль та здійснюватися під судовим контролем;

3. кожен може вільно створювати, повторно використовувати і поширювати Інтернет-контент, при цьому дотримуючись вимог захисту прав інтелектуальної власності;

4. держави повинні захищати та поважати свободу вираження поглядів та інформації Інтернет-користувачів. Це означає, що повинні бути дотримані всі процедури та умови обмежень в Інтернеті; не допускається жодне свавілля з жодної сторони. Крім того, важливо, щоб Інтернет-користувачі мали можливість отримати належну консультацію та компенсацію у випадку обмежень. Обмеження прав користувачів мають бути зняті одразу після досягнення легітимної цілі;

5. Інтернет-провайдери та провайдери Інтернет-контенту і послуг корпоративно зобов'язані поважати права користувачів та забезпечувати ефективні способи захисту прав і механізми розгляду їхніх скарг. Також, слід мати на увазі, що певні види контенту і поведінки можуть обмежуватись у зв'язку із прийнятою політикою соціальних мереж. Користувачі повинні бути завчасно повідомлені про таку політику, для того, щоб вони могли прийняти свідоме рішення чи варто користуватися тою чи іншою послугою;

6. користувачі мають право не викривати свою особу під час користування Інтернетом, наприклад, використовуючи псевдонім. Однак вони

мають розуміти, що органи державної влади за потреби можуть вдаватися до розкриття особистості¹⁰⁰.

“Обмін або надання іншим можливості обмінюватися файлами в мережі Інтернет, навіть якщо йдеться про матеріали, захищені авторським правом та у цілях отримання вигоди, охоплюються правом отримувати та поширювати інформацію, як це передбачено статтею 10 ЄКПЛ”¹⁰¹. “Це право не є абсолютним, а тому існує необхідність зважувати, з одного боку, важливість обміну інформацією, а з другого – зацікавленість у захисті прав суб’єктів авторського права. Таким чином, питання полягає у збалансуванні двох конкуруючих інтересів, обидва з яких захищаються ЄКПЛ”¹⁰².

Також “ніхто не може обмежувати права особи у виборі форм і джерел одержання інформації, за винятком випадків, передбачених законом”¹⁰³. Комітет міністрів Ради Європи наголосив на тому, що Інтернет-користувачі повинні мати настільки широкий доступ до Інтернету, програм та послуг онлайн, наскільки вони забажають, незважаючи на платність чи безоплатність надання таких послуг. Крім того, ніхто не може вказувати, які пристрої слід використовувати для доступу до Інтернету та отримання інформації. Йдеться про “принцип «мережевої нейтральності», який повинен застосовуватися незалежно від інфраструктури чи мережі, що використовуються для доступу до Інтернету”¹⁰⁴.

В Посібнику з прав людини для Інтернет-користувачів також йдеться про те, що право на доступ до інформації в мережі Інтернет охоплює, в тому числі право на доступ до знань. Це означає, що:

¹⁰⁰ Посібник з прав людини для Інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум (Рекомендація СМ/Rec(2014)6 Комітету міністрів країнам-членам щодо посібника з прав людини для Інтернет-користувачів – пояснювальний меморандум). Київ: Інжиніринг, 2015. С. 8.

¹⁰¹ Neij and Sunde Kolmisoppi v. Sweden (19 February 2013), application No. 40397/12.

¹⁰² Посібник з прав людини для Інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум (Рекомендація СМ/Rec(2014)6 Комітету міністрів країнам-членам щодо посібника з прав людини для Інтернет-користувачів – пояснювальний меморандум). Київ: Інжиніринг, 2015. С. 30.

¹⁰³ Про інформацію. Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 48, ст. 650. Редакція станом на 16.07.2020.

¹⁰⁴ Declaration of the Committee of Ministers on network neutrality. Adopted by the Committee of Ministers on 29 September 2010. Retrieved from <http://archive1.diplomacy.edu/pool/fileInline.php?IDPool=1204>.

1. користувачі повинні мати онлайн-доступ до освітнього, культурного, наукового, навчального та іншого контенту державною мовою. Умови такого доступу можуть передбачати винагороду правовласників за їхню роботу. Вони також повинні мати можливість вільного доступу до наукових і культурних здобутків у Інтернеті, що фінансуються державою і перебувають у відкритому доступі в Інтернеті, де це можливо;

2. у частині Інтернет- і медіаграмотності вони повинні мати доступ до інтерактивної освіти і знань для того, щоб користуватися своїми правами та свободами в Інтернеті. Сюди входять уміння, необхідні для розуміння, користування та роботи з широким спектром інструментів Інтернету. Це має навчити користувачів критично оцінювати точність та достовірність контенту, додатків та послуг, до яких вони мають чи бажають мати доступ¹⁰⁵.

Посібник також наголошує, що діти та молоді люди визнаються достатньо вразливими особами, а тому мають право на особливу увагу, захист і консультування під час користування Інтернетом. Це передбачає те, що:

1. їм повинна надаватися інформація мовою, що відповідає їх віку. Вони повинні пройти навчання з безпечного використання Інтернету, зокрема для того, щоб могли захистити своє право на приватне життя з боку вчителів, вихователів, батьків чи опікунів;

2. неповнолітні користувачі повинні усвідомлювати те, що будь-яка інформація (створена ними чи про них), яка потрапляє в Інтернет, миттєво стає доступна в усіх куточках світу і може завдати непоправної шкоди їхній чи чужій гідності, безпеці та життю. Вони мають право подати запит про вилучення такої інформації в найкоротший термін;

3. вони мають право отримувати чітку інформацію про те, що таке незаконний вміст в Інтернеті та незаконна поведінка (напр., поширення дитячої порнографії). При тому важливо, щоб вони мали можливість вчасно заявити про потенційно незаконний вміст. При такій активності в мережі Інтернет важливо, щоб дітям та молодим людям забезпечувався належний рівень конфіденційності та анонімності;

4. неповнолітнім користувачам повинен забезпечуватися особливий захист, що зможе запобігти фізичному, психічному та моральному втручанням в їхнє життя через Інтернет, зокрема, захист від будь-яких форм кіберзлочинності.

¹⁰⁵ Посібник з прав людини для Інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум (Рекомендація СМ/Рес(2014)6 Комітету міністрів країнам-членам щодо посібника з прав людини для Інтернет-користувачів – пояснювальний меморандум). Київ: Інжиніринг, 2015. С. 11.

Саме право на освіту є одним із способів, що дозволяє попередити подібні загрози¹⁰⁶.

Отже, з вищенаведеного можна виокремити як зміст, так і обсяг права на доступ до інформації в мережі Інтернет.

О. Ю. Мохова влучно наділяє право на доступ до інформації такими правомочностями, як:

1) право на доступ до документів, інформаційних ресурсів, інформаційних систем; 2) право запитувати інформацію; 3) право одержувати інформацію; 4) право фіксувати інформацію за допомогою технічних засобів; 5) право відтворювати інформацію; 6) право на доведення інформації до певних суб'єктів через її опублікування, а також передачі її через мережу даних, засоби масової інформації в режимі регулярних повідомлень; 7) право отримувати консультаційну допомогу з питань доступу до інформації¹⁰⁷.

Крім того, можна виокремити ще такі правомочності, як: 8) право не розкривати свою особу при здійсненні доступу до інформації; 9) право на повідомлення про блокування певного виду контенту.

Мукомела І. В. стверджує, що із переходом до суспільства нового типу відбулася трансформація правомочностей права на інформацію. Якщо раніше мова йшла про певні види правомочностей, які також зазнали змін під впливом інформаційного суспільства, то зараз доцільно вести мову, навіть, про наявність нових форм реалізації даного права – зберігання, обробку, створення, передачу і поширення інформації¹⁰⁸. Саме використання Інтернету стало поштовхом до того, щоб пристосувати «старі» правомочності до сучасніших умов та надати їм нового виміру.

Що ж стосується обсягу права на доступ до інформації в мережі Інтернет, то можна зазначити, що:

- воно повинно здійснюватись незалежно від державних кордонів;
- воно функціонує в онлайн-просторі;

¹⁰⁶ Посібник з прав людини для Інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум (Рекомендація СМ/Рес(2014)6 Комітету міністрів країнам-членам щодо посібника з прав людини для Інтернет-користувачів – пояснювальний меморандум). Київ: Інжиніринг, 2015. С. 11.

¹⁰⁷ Мохова О. Ю. Нормативно-правовое регулирование доступа к открытой информации в Российской Федерации: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. М., 2005. С. 17.

¹⁰⁸ Мукомела І. В. Право на інформацію: еволюція та роль в інформаційному суспільстві. С. 120.

- воно поширюється на будь-яку інформацію, джерело чи ресурс, які є відкритими та доступними, враховуючи право інтелектуальної власності;
- воно передбачає, в більшій мірі, негативний обов'язок держави: не перешкоджати здійсненню цього права Інтернет-користувачами;
- воно не є абсолютним, оскільки держава може блокувати певний вид контенту, відповідно до законної мети.

Отже, зважаючи на зміст та обсяг права на доступ до інформації в мережі Інтернет, можна сформулювати таке визначення даного поняття: це можливість особи отримувати, зберігати, обробляти, створювати, передавати і поширювати інформацію в мережі Інтернет за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій з метою здійснення і користування своїми правами на свободу вираження поглядів та інших основних прав людини.

РОЗДІЛ II

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Окремі права людини не є абсолютними і можуть бути обмежені. Ці обмеження мають бути закріплені на конституційному та законодавчому рівнях. В наступних підрозділах розглядаються підстави та порядок обмеження права на доступ до інформації в мережі Інтернет.

2.1 Підстави обмеження права на доступ до інформації в мережі Інтернет

Інтернет, в силу своїх можливостей, став платформою не лише для обміну та пошуку корисної інформації, але й, для поширення згубних ідей чи дезінформації. Це створює певні загрози та ризики для держав та громадян. Саме тому існують підстави та умови законного обмеження права на доступ до інформації в мережі Інтернет, якими, однак, держави часто зловживають.

Обмеження даного права можливе завдяки перешкоджанню доступу як до Інтернету в цілому, так і до окремої Інтернет-інформації, за допомогою різних способів.

Сьогодні значна кількість країн, серед яких як демократичні, так і в авторитарні, використовують цензуру в Інтернеті. Інтернет-цензура (англ. «Internet Censorship») – контроль і попередження публікації або доступу до інформації в мережі Інтернет. Однак, цензура в Інтернеті включає не тільки блокування, закриття або фільтрацію будь-яких веб-ресурсів, а й здійснення аналізу трафіку, організацію псевдоопозиційних веб-ресурсів та застосування каральних заходів до авторів публікацій або власників веб-серверів¹⁰⁹.

Цензурування вмісту в Інтернеті може здійснюватися на: національному рівні; рівні оператора зв'язку та провайдера; рівні локальної мережі; кінцевому рівні¹¹⁰.

¹⁰⁹ Мужанова Т. М. Інтернет-цензура як загроза правам громадян у сфері інформаційної безпеки. Сучасний захист інформації. 2015. № 2. С. 84.

¹¹⁰ Internet Society Perspectives on Internet Content Blocking: An Overview. Internet Society. 2017. Retrieved from <https://www.internetsociety.org/resources/doc/2017/internet-content-blocking/> (accessed 15.12.2020).

В нашому дослідженні зосереджуємось лише на глобальному національному рівні.

Однією з проблем, що змушує національні органи влади використовувати заходи щодо блокування вмісту в Інтернеті, є те, що різні суб'єкти, що доставляють вміст джерел споживачам, можуть перебувати в різних країнах, при цьому різні закони охоплюють те, що є, і що не є «незаконним вмістом». Більше того, на глобальному рівні складніша процедура зупинки джерел незаконного вмісту, ніж просто вимкнення локального сервера. Наприклад, особа, що надає вміст, сервери, що розміщують вміст, і, нарешті, доменне ім'я, що вказує на вміст, можуть знаходитись у трьох різних країнах, все поза юрисдикцією окремого національного органу. Це підкреслює важливість співпраці між юрисдикціями та необхідність тісної координації з неурядовими зацікавленими сторонами¹¹¹.

З позиції ООН, обмеження прав в мережі Інтернет, як і поза нею, є можливими тільки у виключних випадках і повинні застосовуватися тільки до контенту протиправного характеру, поширення якого несе загрозу правам і свободам інших осіб, державній безпеці, суспільному порядку¹¹².

Існує безліч мотивів для цензури в Інтернеті, включаючи політичні репресії проти дисидентів, правозахисників або коментарі, що ображають державу (наприклад, у Китаї, Ірані, Бірмі / М'янмі); релігійний контроль, що заважає розповсюдженню ідей, які вважаються єретичними чи святотатськими (як це зустрічається в багатьох арабських державах); захист інтелектуальної власності, включаючи обмеження незаконно завантажених фільмів та музики; або культурні обмеження, що існують як частина утисків етнічних меншин (наприклад, відмова дозволити урядові веб-сайти певними мовами) або сексуальних меншин¹¹³.

¹¹¹ Internet Society Perspectives on Internet Content Blocking: An Overview. Internet Society. 2017. Retrieved from <https://www.internetsociety.org/resources/doc/2017/internet-content-blocking/> (accessed 15.12.2020).

¹¹² Мужанова Т. М. Інтернет-цензура як загроза правам громадян у сфері інформаційної безпеки. Сучасний захист інформації. 2015. № 2. С. 86.

¹¹³ Warf, Barney. (2011). Geographies of global Internet censorship. *GeoJournal*, 76, 1–23.

Як правило, уряди, які прагнуть запровадити цензуру, роблять це, використовуючи виправдання захисту громадської моралі від нібито таких гріхів, як порнографія чи азартні ігри, хоча нещодавно боротьба з тероризмом стала улюбленим обґрунтуванням. Як правило, також використовуються навмисно розмиті уявлення про національну безпеку та соціальну стабільність. Інші прихильники вважають, що певний ступінь цензури необхідний для боротьби з «кіберанархією» або для запобігання злочинам¹¹⁴. Отож, для того, щоб недопустити будь-яких зловживань з боку держави та уникнути порушення прав людини, слід добре розібратись не лише у підставах запровадження цензури, але і в передумовах такого запровадження.

Повертаючись до підстав, слід зазначити, що обмеження прав людини мають тлумачитися досить вузько і “повинні відповідати одночасно таким критеріям:

1. Легітимна ціль обмеження (тобто конкретна підстава обмеження).
2. Законність обмеження.
3. Необхідність у демократичному суспільстві”¹¹⁵.

Ці критерії виступають, так званим, трискладовим тестом для того, щоб визначити чи можуть бути застосовані обмеження права та, в якій мірі. Тест є напрацюванням практики Європейського суду з прав людини.

В цьому підрозділі детально розглянемо перший критерій, який стосується вичерпних підстав обмеження права на доступ до інформації в мережі Інтернет.

Конституція України до таких легітимних цілей (підстав), що допускають обмеження свободи вираження поглядів та права на доступ до інформації «відносить інтереси:

- національної безпеки;

¹¹⁴ Warf, Barney. (2011). Geographies of global Internet censorship. *GeoJournal*, 76, 1–23.

¹¹⁵ Володовська В. Заборони та свободи в Інтернеті: як виглядатиме Декларація цифрових прав людини.

ZMINA. 2019. URL:

https://zmina.info/articles/zaboroni_ta_svobodi_v_interneti_jiak_vigljadatime_deklaracija_cifrovih_prav_ljudini/

(дата звернення 15.12.2020).

- територіальної цілісності або громадського порядку для запобігання заворушенням чи злочинам;
- охорони здоров'я населення;
- захисту репутації або прав інших людей;
- запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно;
- підтримання авторитету і неупередженості правосуддя»¹¹⁶.

“Аналогічні підстави визначаються Європейською конвенцією (яка також додає захист моралі) та Міжнародним пактом про громадянські та політичні права”¹¹⁷.

Ці підстави є вичерпними, хоча ЄСПЛ своєю практикою може розширювати їх тлумачення та сферу застосування. Отож, охарактеризуймо кожен з підстав.

Верховний комісар з прав людини зазначив, що національна безпека та громадський порядок часто використовуються як привід для захисту уряду. «Національна безпека» ніколи не може використовуватися як причина «свавільних обмежень»¹¹⁸. Навіть висловлення думок у таких випадках дозволяється лише тоді, коли існує серйозна політична або військова небезпека для держави. Повне припинення роботи в Інтернеті навряд чи коли-небудь пройде тест на необхідність¹¹⁹. Тобто, допускається лише часткове обмеження Інтернет-послуг і лише в крайніх, законом передбачених випадках.

Інтернет-фільтрація, пов'язана із загрозами національній безпеці, переважно, спрямована на веб-сайти повстанців, екстремістів та терористів, часто користується широкою громадською підтримкою¹²⁰. Приклади

¹¹⁶ Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. Редакція від 01.01.2020.

¹¹⁷ Володовська В., Дворовий М. Права людини онлайн: Порядок денний для України. Київ: ГО «Лабораторія цифрової безпеки», 2019. С. 16. URL: https://dslua.org/wp-content/uploads/2019/12/DRA_FINAL_UKR.pdf (дата звернення 15.12.2020).

¹¹⁸ *Siracusa Principles on the Limitation and Derogation of Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights* (1984), Annex, UN Doc. E/CN.4/1984/4, para. 31. Retrieved from www.uio.no/studier/emner/jus/humanrights/HUMR5503/h09/undervisningsmateriale/SiracusaPrinciples.pdf.

¹¹⁹ Patsch K.-J. (1981). Freedom of conscience and expression, and political freedoms. *The International Bill of Rights: The Covenant on Civil and Political Rights*. New York: Columbia University Press, pp. 209–221.

¹²⁰ Palfrey, J., Zittrain J. (2008). *Access Denied: The Practice and Policy of Global Internet Filtering*. MIT Press (Cambridge). Retrieved from <https://www.oii.ox.ac.uk/archive/downloads/publications/RR14.pdf>.

включають: Блокування Північною Кореєю сайтів, що підтримують Північну Корею; Блокування сайтів груп, які розпалюють внутрішній конфлікт в Індії; Блокування сайтів Братів-мусульман у деяких країнах Близького Сходу тощо.

Рішення ЄСПЛ у справах *Observer та Guardian та Bluf!* передбачили щонайменше два важливі принципи, які стосуються сфери національної безпеки. Перший принцип говорить, що потрапляючи на публічну арену, інформація про національну безпеку не може бути заборонена, вилучена, а автори розповсюдження покарані. Другий принцип встановлює заборону державам беззастережно визначати як класифіковану всю інформацію у сфері національної безпеки, а отже, встановлювати попереднє обмеження доступу до такої інформації. Деякі відомості про національну безпеку дійсно можуть бути класифіковані там, де є серйозні підстави вважати, що національна безпека буде загрозовувати шляхом її надання у загальнодоступне надбання. Більше того, секретний статус інформації повинен бути обмеженим у часі, і необхідність збереження цього статусу повинна періодично перевірятися. Інтерес громадськості до знання певної інформації також слід враховувати в процесі класифікації або розсекречення інформації, пов'язаної з національною безпекою ¹²¹.

У справі *Özgür Gündem v. Turkey* ЄСПЛ встановив, що засудження за сепаратистську пропаганду, які були обґрунтовані урядом Туреччини на підставі захисту національної безпеки та запобігання злочинам та безладдям, суперечать статті 10 ЄКПЛ: використання терміна «Курдистан» у контексті, який означає, що він повинен бути або є окремим від території Туреччини, і претензії осіб щодо здійснення повноважень від імені цього суб'єкта можуть бути дуже провокаційними для влади. Посилаючись на право громадськості бути поінформованим про інші погляди, крім поглядів держави та більшості населення, Суд заявив, що: хоча деякі статті критикують владу і приписують

¹²¹ Bychawska-Siniarska, D. (2017). Protecting the right to freedom of expression under the European Convention on Human Rights : a handbook for legal practitioners. Strasbourg, France: Council of Europe Publ. P. 51. Retrieved from <https://edoc.coe.int/en/fundamental-freedoms/7425-protecting-the-right-to-freedom-of-expression-under-the-european-convention-on-human-rights-a-handbook-for-legal-practitioners.html#> (accessed 15.12.2020).

протиправну поведінку силам безпеки, Суд тим не менш виявляє, що їх не можна обґрунтовано розглядати як пропаганду або підбурювання до застосування насильства¹²².

Для порівняння, у справі *Sürek v. Turkey (No. 3)* Суд встановив, що підстави захисту національної безпеки та територіальної цілісності пропорційні обмеженню свободи вираження поглядів. Причиною цього стала здатність статті підбурювати до насильства в південно-східній частині Туреччини: «Дійсно, повідомлення, яке передається читачеві, полягає в тому, що звернення до насильства є необхідним і виправданим заходом самозахисту в особі агресора»¹²³.

Різниця між цими двома випадками полягає у визначенні того, чи оскаржувана публікація (стаття) підбурює та закликає до насильства, яка ймовірна, що таке насильство все-таки відбудеться. Обидва елементи повинні бути детально враховані та оцінені державами перш ніж останні застосують будь-які обмеження для захисту національної безпеки.

Блокування з міркувань державної політики використовується національними органами влади для обмеження доступу до інформації (або супутніх послуг), яка або є незаконною у певній юрисдикції, або вважається загрозою для громадського порядку, або є неприйнятною для певної аудиторії¹²⁴.

Національна влада обмежила свободу вираження поглядів на підставі «запобігання заворушенням» у справі *Incal v. Turkey*. Пан Інкаль розповсюджував листівки, що містять жорстокі зауваження щодо політики турецького уряду, і закликав населення курдського походження об'єднатися для висунення певних політичних вимог. Листівки закликали людей боротися проти кампанії «Витіснення курдів», яку розпочала турецька поліція безпеки та місцеві органи влади. Листівка також характеризує дії держави як

¹²² *Özgür Gündem v. Turkey* (16 March 2000), application No. 23144/93, para. 70.

¹²³ *Sürek v. Turkey (No. 3)*, (8 July 1999), (GC), application No. 24735/94, para. 40.

¹²⁴ Internet Society Perspectives on Internet Content Blocking: An Overview. Internet Society. 2017. Retrieved from <https://www.internetsociety.org/resources/doc/2017/internet-content-blocking/> (accessed 15.12.2020).

«державний терор проти турецьких та курдських пролетарів». Однак листівки не закликали до насильства чи ненависті. Турецька поліція безпеки вважала, що листівки можна розцінювати як сепаратистську пропаганду. Пан Інкаль був засуджений національними судами до шести місяців позбавлення волі за звинуваченням у підбурюванні до вчинення правопорушення. Перед судом уряд Туреччини стверджував, що вирок заявника необхідний для запобігання безладу. Уряд також стверджував, що «з формулювань листівок було видно ... що вони мали на меті підбурювати повстання однієї етнічної групи проти державної влади». Для того, щоб оцінити, чи були засудження та вирок заявника «необхідними в демократичному суспільстві», Суд наголосив, що «цінна для всіх, свобода слова є особливо важливою для політичних партій та їх активних членів». Суд постановив, що у цьому випадку він не міг визначити: «нічого, що б наводило на висновок про те, що пан Інкаль якимось чином був причетний до проблем тероризму в Туреччині ... Покарання пана Інкаля було непропорційним переслідуваній меті і, отже, непотрібним у демократичному суспільстві¹²⁵.

З вищенаведеного випливає, що інформація, яка не схвалює політику правлячої влади, чи критикує її, не може бути обмеженою у доступі на підставі «запобігання заворушенням». Однак, вона може бути обмежена, якщо буде доведено прямий зв'язок між нею та терористичними актами в державі.

Уряди зазвичай заявляють, що реагують на питання громадської безпеки, коли вимикають Інтернет. Однак справжньою причиною часто є придушення протестів. Обмежуючи доступ до Інтернету, вони обмежують можливість людей організувати демонстрації та висловлювати своє незадоволення. Подібним чином, зупинки в мережі, які повідомляються як запобігання фальшивим новинам, насправді можуть бути реакцією влади на вибори, насильство в громаді чи діяльність бойовиків¹²⁶.

¹²⁵ *Incal v. Turkey* (9 June 1998), (GC), application No. 41/1997/825/1031.

¹²⁶ Markuson, D. (2020). Infographic: The real reasons behind internet censorship around the world. MultiBriefs. Retrieved from <https://exclusive.multibriefs.com/content/infographic-the-real-reasons-behind-internet-censorship-around-the-world/science-technology> (accessed 15.12.2020).

Держави, для забезпечення громадської безпеки, можуть тимчасово блокувати певні соціальні мережі, саме тому такі Інтернет-ресурси часто також намагаються перестрахуватись від різних правопорушень на своїй платформі. Для прикладу, у Стандартах спільноти Facebook зазначено, що сайт соціальної мережі зобов'язується видалити та, можливо, перенаправити до правоохоронних органів, публікації, які вважаються «прямою загрозою громадській безпеці ... Організаціям, які зареєстрували терористичну або насильницьку злочинну діяльність, заборонено зберігати свою присутність на нашому сайті». Будь-яке заохочення до самокалічення, розладів харчування чи зловживання важкими наркотиками також вилучається. Соціальна мережа також не «дозволяє мову ненависті», але відрізняє її від «жартівливої мови». Відповідно до закону про боротьбу з дискримінацією також забороняються «напади на інших осіб за ознакою їхньої раси, етнічної приналежності, національного походження, релігії, статі, статі, сексуальної орієнтації, інвалідності чи стану здоров'я». Facebook також має «сувору політику щодо обміну порнографічним вмістом та будь-яким явно сексуальним вмістом, коли йдеться про неповнолітніх»¹²⁷.

Цензура, спрямована на політичну опозицію правлячому уряду, поширена в авторитарних та репресивних режимах, що є незаконним, оскільки міжнародні документи не передбачають такої підстави для введення обмежень в Інтернеті. Деякі країни блокують веб-сайти, пов'язані з релігією та групами меншин, часто, коли їхні рухи демонструють загрозу правлячим режимам¹²⁸. Приклади включають: політичні блоги та веб-сайти, сайти із вмістом, що ображає гідність або оскаржує авторитет правлячого суверена або держави, сайти, спрямовані на релігійний перехід з ісламу в християнство, сайти, що критикують владу в країні, сайти, які коментують питання меншин або ЛГБТ спільнот тощо.

¹²⁷ Facebook Community Standards. Retrieved from www.facebook.com/communitystandards (accessed 15.12.2020).

¹²⁸ Palfrey, J., Zittrain J. (2008). Access Denied: The Practice and Policy of Global Internet Filtering. MIT Press (Cambridge). Retrieved from <https://www.oii.ox.ac.uk/archive/downloads/publications/RR14.pdf>.

Спiрною пiдставою вважаємо захист моралi, оскiльки ця категорiя сприймається та тлумачиться залежно вiд культури та свiтогляду в рiзних суспiльствах. Та все ж, iснує невелика кiлькiсть випадкiв, якi однозначно негативно сприймаються та засуджуються у всiх краiнах.

У справi *Perrin v. the United Kingdom* заявник заявляв про свободу вираження поглядiв при публiкацiї нецензурних матерiалiв на веб-сайтi. Однак Суд встановив, що необхiднiсть захищати мораль та права iнших, особливо дiтей, виправдовує кримiнальне засудження за публiкацiю веб-сторiнки, на якiй зображенi непристойнi фотографiї, яка перебуває у вiльному доступi для попереднього перегляду i без перевiрки вiку¹²⁹.

Конфлiкт мiж «мораллю» та свободою вираження поглядiв привiв до нових iнтерпретацiй принципу пропорцiйностi та здебiльшого розглядався у контекстi художньої свободи. Як правило, у таких справах Суд залишає нацiональним органам влади бiльше свободи розсуду, що обгрунтовано специфiкою «моралi» у кожнiй державi-членi або навiть у рiзних рiгонах однiєї краiни¹³⁰.

У справi *Müller and Others v. Switzerland* втручання нацiональних органiв влади у свободу вираження поглядiв ЄСПЛ визнав обгрунтованим та «необхiдним у демократичному суспiльствi» для захисту «моралi». У 1981 році пiд час виставки сучасного мистецтва пан Мюллер намалював i виставив три великi картини, що демонструють акти содомiї, зоофiлiї, мастурбацiї та гомосексуалiзму. Виставка була доступною для широкої публiки, без будь-яких вiкових обмежень, i була безкоштовною. Швейцарськi суди оштрафували пана Мюллера та органiзаторiв виставки та вилучили картини, переданi на зберiгання художньому музею. Однак вони були повернутi пану Мюллеру в 1988 році. У Страсбурзi пан Мюллер та органiзатори виставки стверджували, що як

¹²⁹ *Perrin v. the United Kingdom* (18 October 2005), application No. 5446/03, Decision on Admissibility.

¹³⁰ Bychawska-Siniarska, D. (2017). Protecting the right to freedom of expression under the European Convention on Human Rights : a handbook for legal practitioners. Strasbourg, France: Council of Europe Publ. Retrieved from <https://edoc.coe.int/en/fundamental-freedoms/7425-protecting-the-right-to-freedom-of-expression-under-the-european-convention-on-human-rights-a-handbook-for-legal-practitioners.html#> (accessed 15.12.2020).

засудження, так і вилучення порушили їх право на свободу вираження поглядів. ЄСПЛ посилався на відсутність єдиної концепції моралі на території договірних сторін Конвенції. Суд постановив, що національні суди мають вигіднішу позицію, ніж міжнародний суддя, для вирішення питань «моралі», зважаючи на прямий контакт з «життєво важливими переконаннями» у їхніх країнах¹³¹.

Соціальна фільтрація – це цензура тем, які вважаються протилежними прийнятим суспільним нормам¹³². Зокрема, цензура дитячої порнографії та захист дітей користується дуже широкою громадською підтримкою, і в більшості країн такий вміст підлягає цензурі та іншим обмеженням. Приклади включають: сайти, що включають мову ворожнечі, що підбурює до расизму, сексизму, гомофобії чи інших форм фанатизму; сайти, які розглядаються як пропаганда незаконного вживання наркотиків; фетишизм, проституція та порнографічні сайти, дитяча порнографія та пов'язані з педофілізмом сайти; сайти, що просувають злочинну діяльність тощо.

«Законна мета» захисту репутації та прав інших є безумовно «законною метою», яку найчастіше використовують національні органи влади для обмеження свободи вираження поглядів. До неї часто зверталися для захисту політиків та державних службовців від критики. Таким чином, Суд розробив велику юридичну базу в цій галузі, підтверджуючи високий рівень захисту свободи вираження поглядів¹³³. Для того, щоб збалансувати право на свободу вираження поглядів із правом на приватне життя, Суд використовує шість критеріїв, встановлених у справі *Axel Springer AG v. Germany*:

- 1) внесок для обговорення як загального інтересу;
- 2) наскільки добре відома особа, про яку повідомляється, та предмет такого повідомлення;
- 3) попередня поведінка особи;

¹³¹ Müller and Others v. Switzerland (24 May 1988), application No. 10737/84.

¹³² Palfrey, J., Zittrain J. (2008). *Access Denied: The Practice and Policy of Global Internet Filtering*. MIT Press (Cambridge). Retrieved from <https://www.oii.ox.ac.uk/archive/downloads/publications/RR14.pdf>.

¹³³ Bychawska-Siniarska, D. (2017). *Protecting the right to freedom of expression under the European Convention on Human Rights : a handbook for legal practitioners*. Strasbourg, France: Council of Europe Publ. Retrieved from <https://edoc.coe.int/en/fundamental-freedoms/7425-protecting-the-right-to-freedom-of-expression-under-the-european-convention-on-human-rights-a-handbook-for-legal-practitioners.html#> (accessed 15.12.2020).

- 4) метод, що використовується для отримання інформації;
- 5) правдивість, зміст, форма та наслідки повідомлення;
- 6) накладене на порушника покарання¹³⁴.

Набагато менший захист буде наданий приватному життю та репутації політиків, особливо якщо інформація про приватне життя людини впливає на її обов'язки та державні функції. ЄСПЛ вважає, що, бажаючи працювати в публічній сфері, політики добровільно ставлять себе в центрі уваги, а отже, їм потрібно терпіти більше критики, мати «товстішу шкіру»¹³⁵.

Свобода вираження поглядів може суперечити іншим правам, закріпленим у Конвенції, зокрема свободі віросповідання. Таке протистояння ЄСПЛ розглядав у справі *Otto-Preminger-Institut v. Austria*¹³⁶. У цьому випадку заявник «ОПІ» оголосив про показ фільму «Рада в небі» Вернера Шретера. Фільм зобразив Бога єврейської, християнської та ісламської релігій як старця, який поклонився перед Дияволом, з яким він обмінявся глибоким поцілунком і назвав Диявола своїм другом. Крім цього, було ще кілька неприйнятних, з релігійної точки зору, сцен. Національний суд дозволив вилучення фільму. «ОПІ» поскаржився до Європейської комісії, аргументуючи це тим, що його право відповідно до статті 10 було порушено вилученням фільму. Перед судом уряд доводив, що вилучення фільму було спрямоване на «захист прав інших людей», зокрема права на повагу до релігійних почуттів, і на «запобігання безладу». Право на повагу до релігійних почуттів є частиною права на свободу думки, совісті та релігії, передбаченого статтею 9 Конвенції. Переглядаючи законність цієї мети, Суд постановив: ті, хто вирішив реалізувати свободу сповідувати свою релігію, незалежно від того, роблять вони це як члени релігійної більшості чи меншини, не можуть обгрунтовано розраховувати на звільнення від будь-якої критики з боку інших. Вони повинні терпіти і

¹³⁴ *Axel Springer AG v. Germany* (7 February 2012), application No. 39954/08.

¹³⁵ *Bychawska-Siniarska, D.* (2017). *Protecting the right to freedom of expression under the European Convention on Human Rights : a handbook for legal practitioners*. Strasbourg, France: Council of Europe Publ. Retrieved from <https://edoc.coe.int/en/fundamental-freedoms/7425-protecting-the-right-to-freedom-of-expression-under-the-european-convention-on-human-rights-a-handbook-for-legal-practitioners.html#> (accessed 15.12.2020).

¹³⁶ *Otto-Preminger-Institut v. Austria* (20 September 1994), application No. 13470/87.

приймати заперечення іншими їхніх релігійних переконань і, навіть, поширення іншими доктрин, ворожих їх вірі. Однак спосіб протистояння або заперечення релігійних вірувань та доктрин – це питання, яке може спричинити відповідальність держави, зокрема, забезпечити мирне здійснення права власникам цих переконань і вчень. Повага до релігійних почуттів віруючих, гарантована статтею 9, може законно вважатися порушеною, наприклад, провокаційними зображеннями предметів релігійного шанування; і такі зображення можна розглядати як злісне порушення духу толерантності, що також повинно бути характерною рисою демократичного суспільства. Відстоюючи свою позицію, уряд наголосив на ролі релігії у повсякденному житті жителів Тиролю, де частка віруючих римо-католиків становила 87%. Балансуючи дві суперечливі цінності, Суд постановив: не можна ігнорувати той факт, що римо-католицька релігія є релігією переважної більшості тирольців. Вилучивши фільм, австрійська влада діяла задля забезпечення релігійного миру в цьому регіоні та запобігання тому, щоб деякі люди відчували необґрунтовані й образливі напади на свої релігійні вірування. Перш за все, національні органи влади, які мають кращу позицію, ніж міжнародний суддя, мають оцінити необхідність такого заходу з урахуванням ситуації, що склалася на місцевому рівні в певний час. За всіх обставин цієї справи, Суд не вважає, що австрійські органи влади перевищили свою свободу розсуду в цьому відношенні. Отже, вилучення фільму не порушило статті 10.

Стосовно захисту прав інших осіб, авторське право є винятком із свободи вираження поглядів та інформації; воно призначене для збереження виключних прав авторів, які повинні отримати користь від їхніх творів. Музична індустрія, зокрема, веде запеклу боротьбу за підтримку цієї системи проти того, що, на їхню думку, є не чим іншим, як сучасними формами піратства. У справі *Neij and Sunde Kolmisoppi v. Sweden* (йдеться про співзасновників «Піратської затоки», однієї з найбільших служб обміну файлами в Інтернеті музики, фільмів та комп'ютерних ігор) Суд встановив, що судимість і тюремний термін були законними. Можливо, вони були проти

статті 10 про свободу вираження поглядів, але, найважливіше, що уданому випадку мало місце порушення шведського законодавства про авторське право¹³⁷. Тобто, законодавство у сфері захисту інтелектуальної власності відрізняється серед європейських держав-членів і для того, щоб визнати порушення, наприклад, авторських прав потрібно, щоб законодавством передбачало конкретне правопорушення. Однак, саме в онлайн-сфері захистити права інтелектуальної власності є складніше, оскільки державні кордони тут не мають значення.

У своїй Резолюції 1729 (2010) Парламентська Асамблея Ради Європи підтвердила важливість захисту викривачів у світлі «права кожного розголошувати інформацію, що становить суспільне занепокоєння, що відповідає праву громадськості бути інформованим відповідно до статті 10 Конвенції»¹³⁸. Хоча кожен має право розголошувати публічно важливу інформацію, також застосовуються обмеження частини 2 статті 10. Публікація секретної інформації може бути законно криміналізована, якщо це передбачено законом і це необхідно в демократичному суспільстві, в інтересах нацбезпеки, ... громадської безпеки, для запобігання безладдям або злочинам, ... для захисту репутації або прав інші, за запобігання розголошенню інформації, отриманої в таємниці, або за збереження авторитету та неупередженості судової влади¹³⁹.

Блокування проміжних інструментів та програм Інтернету, які можуть бути використані для надання допомоги користувачам у доступі та передачі конфіденційних матеріалів, є поширеним явищем у багатьох країнах. Приклади включають: Веб-сайти для обміну медіа (наприклад, Flickr та YouTube); Соціальні мережі (наприклад, Facebook та Instagram); Сайти та засоби перекладу; Провайдери електронної пошти; Сайти для обходу цензури;

¹³⁷ Neij and Sunde Kolmisoppi v. Sweden (19 February 2012), application No. 40397/12.

¹³⁸ Council of Europe, Parliamentary Assembly (2010). Resolution 1729 on the Protection of “whistle-blowers”. Retrieved from <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17851> (accessed 15.12.2020).

¹³⁹ Посібник з прав людини для Інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум (Рекомендація СМ/Рес(2014)6 Комітету міністрів країнам-членам щодо посібника з прав людини для Інтернет-користувачів – пояснювальний меморандум). Київ: Інжиніринг, 2015.

Анонімайзери; Такі пошукові системи, як Bing та Google – особливо в материковому Китаї та на Кубі¹⁴⁰.

Практика та стала позиція ЄСПЛ існує і щодо повноважень та неупередженості судової влади. Суд вважає, що хоча судова влада користується особливим захистом, вона не функціонує у вакуумі, і питання щодо здійснення правосуддя можуть бути частиною публічних дебатів. У справі *The Sunday Times v. the United Kingdom* уряд обґрунтував заборони щодо публікації газетної статті, посилаючись на зацікавленість у захисті безсторонності судової влади та збереженні довіри громадськості до судових органів. Після використання заспокійливого препарату, що називається «thalidomide», між 1959 і 1962 роками народилося багато дітей з важкими деформаціями. Препарат виробляла і продавала компанія *Distillers Company Ltd*, яка вивела його з ринку в 1961 році. Батьки подали позов проти компанії, вимагаючи відшкодування завданої шкоди, і переговори між сторонами тривали довгі роки. Усі газети, включаючи *The Sunday Times*, широко висвітлювали це питання. У 1971 році сторони розпочали переговори щодо створення благодійного фонду для дітей з деформаціями. У вересні 1972 року газета *The Sunday Times* опублікувала статтю під назвою «Our thalidomide children: a cause for national shame» («Наші діти талідоміду: причина національної ганьби»), в якій критикується компанія за зменшену суму грошей, що виплачується жертвам, і за невелику суму, яку компанія мала намір вкласти в благодійний фонд¹⁴¹. *The Sunday Times* оголосив, що в наступній статті він опише обставини трагедії. На прохання компанії генеральний прокурор звернувся до суду з проханням винести заборону на газету, аргументуючи тим, що публікація анонсованої статті перешкоджатиме правосуддю. Заборону було задоволено, а газета *The Sunday Times* утрималася від публікації. Перед Страсбурзьким судом газета *The Sunday Times* заявила про порушення статті

¹⁴⁰ Palfrey, J., Zittrain J. (2008). *Access Denied: The Practice and Policy of Global Internet Filtering*. MIT Press (Cambridge). Retrieved from <https://www.oii.ox.ac.uk/archive/downloads/publications/RR14.pdf>.

¹⁴¹ *The Sunday Times v. the United Kingdom* (26 April 1979), Application No 6538/74.

10. Уряд обґрунтовував заборону необхідністю зберігати «авторитет та неупередженість судової влади», оскільки справа все ще перебуває на розгляді в суді. Суд заявив, що: загально визнано той факт, що суди не можуть працювати у вакуумі. Хоча вони є середовищем для врегулювання спорів, це не означає, що не може бути попереднього обговорення суперечок в інших місцях, чи в спеціалізованих журналах, чи у широкій пресі чи серед громадськості. Більше того, хоча засоби масової інформації не повинні переступати межі, накладені в інтересах належного здійснення правосуддя, вони зобов'язані передавати інформацію та ідеї щодо питань, які надходять до судів, як і в інших сферах, що становлять суспільний інтерес. За особливих обставин справи Суд зауважив, що «каталітична катастрофа» викликала беззаперечне занепокоєння суспільства. Крім того, сім'ї, причетні до трагедії, а також широка громадськість мали право бути поінформованими про всі факти цієї справи. Суд дійшов висновку, що судовий наказ, винесений проти газети, «не відповідав соціальній потребі, достатньо наполегливій, щоб переважати суспільний інтерес до свободи вираження поглядів у значенні Конвенції»¹⁴².

У своїй доповіді в 2011 році Спеціальний доповідач Франк Ла Рю зазначив, що

по суті до інформації, яка може бути обмежена в Глобальній мережі, належить: дитяча порнографія (для захисту прав дітей), підбурювання до ненависті (для захисту прав вразливих регіонів), дифамація (для захисту прав і репутації інших осіб від незаконних нападів), пряме і публічне підбурювання до здійснення геноциду (для захисту прав інших осіб), будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства (для захисту прав інших осіб, та їх як право на життя)¹⁴³.

Критерій «легітимна ціль обмеження» є практично найлегшим у виконанні для держав, оскільки підстави для обмеження сформульовані досить широко. Та все ж цей критерій не є формальністю. З вищенаведеного можна

¹⁴² The Sunday Times v. the United Kingdom (26 April 1979), Application No 6538/74.

¹⁴³ Frank La Rue. (2011). Report of the Special Rapporteur on key trends and Challenges to the Right of all Individuals to Seek, Receive and Impart Information and Ideas of all kinds through the Internet. UN. Doc. A/HRC/17/27. Retrieved from http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/a.hRC.17.27_en.pdf (accessed 15.12.2020).

прослідкувати, що ЄСПЛ досить чітко і жорстко підходить до кожної з підстав, зважаючи всі обставини справи, зокрема законодавство конкретної держави-члена, як один з головних елементів.

Документ Європейського Союзу на тему «Незаконний та шкідливий вміст в Інтернеті», мабуть, найкраще підсумовує побоювання урядів щодо Інтернет-контенту:

- національна безпека (інструкції щодо виготовлення бомб, незаконного виробництва наркотиків, терористичної діяльності);
- захист неповнолітніх (зловживання маркетингом, насильство, порнографія);
- захист людської гідності (розпалювання расової ненависті або расової дискримінації);
- економічна безпека (шахрайство, інструкції щодо піратських кредитних карток);
- інформаційна безпека (зловмисний злом);
- захист приватного життя (несанкціоноване передавання персональних даних, електронні переслідування);
- захист репутації (наклеп, незаконна порівняльна реклама);
- інтелектуальна власність (несанкціоноване розповсюдження захищених авторським правом творів, програмного забезпечення чи музики)¹⁴⁴.

Законодавство, що регулює використання мережі Інтернет, методи фільтрації і блокування контенту, є специфічним для кожної держави. Проте, існують країни, які можна порупувати за критерієм схожості цілей в питаннях інтернет-цензури та виділити 5 основних моделей цензури¹⁴⁵.

¹⁴⁴ European Union (1996). Illegal and harmful content on the Internet: Communication to the European Parliament, the Council, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:1996:0487:FIN:en:PDF>.

¹⁴⁵ Рябоконт О. Д. Міжнародний досвід сучасної цензури і фільтрації контенту в мережі Інтернет: матеріали міжнародної наукової конференції "Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору". URL: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/334> (дата звернення 15.12.2020).

“Для азіатської моделі (Китай, В'єтнам, Південна Корея, Сінгапур та деякі інші країни) характерною рисою є”¹⁴⁶ досить широкі нечіткі визначення певних понять, що підлягають цензурі. Це надає уряду широкі безконтрольні можливості в області цензури. Не зважаючи на те, що політичний устрій цих держав відрізняється, спільним у них все ж є патерналістський підхід до розуміння ролі держави. Закони цих держав дозволяють владі безперешкодно цензурувати Інтернет-контент¹⁴⁷.

“Для близькосхідної моделі (Саудівська Аравія, Катар, Оман, Бахрейн, Ємен, ОАЕ, а також Індонезія)”¹⁴⁸ спільним критерієм виступає домінуючий релігійний чинник при винесенні рішень щодо фільтрації і цензури Інтернет-ресурсів.

“Для ряду країн, які використовують модель монополії влади на інформацію (Іран, Сирія, Ефіопія, Узбекистан та ін.) характерною рисою є”¹⁴⁹ недопущення та блокування Інтернет-ресурсів радикальних політичних опозицій і різних правозахисних груп. Головним завданням фільтрації Інтернету в цих країнах є боротьба з протилежними суперечливими правлячій владі політичними силами, переважно радикально-ісламістського ухилу¹⁵⁰.

“Для європейської моделі (Франція, Німеччина, Великобританія, Бельгія, Російська Федерація та ін.) характерною рисою є”¹⁵¹ більш чітке визначення категорій у сфері фільтрації Інтернет-контенту (чіткіше визначення соціально-небезпечних ресурсів). “Крім того, ці держави допускають фільтрацію інформації, яка суперечить їхньому законодавству. “Більшість європейських країн намагається знайти баланс між базовим правом на вільний доступ до інформації і захистом суспільства від шкідливого контенту”¹⁵².

¹⁴⁶ Рябоконт О. Д. Міжнародний досвід сучасної цензури і фільтрації контенту в мережі Інтернет: матеріали міжнародної наукової конференції "Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору". URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/334> (дата звернення 15.12.2020).

¹⁴⁷ Там само.

¹⁴⁸ Там само.

¹⁴⁹ Там само.

¹⁵⁰ Там само.

¹⁵¹ Там само.

¹⁵² Там само.

“Характерною рисою ліберальної моделі (США, Японія, Бразилія) є прагнення уникнути централізованого і систематичного блокування певних категорій Інтернет-ресурсів. Проте, разом з цим, влада вживає заходів щодо закриття і переслідування власників тих ресурсів, які порушують закон”¹⁵³.

Північна Корея має найвищий рівень обмежень в Інтернеті у світі, лише 4% населення мають доступ до Інтернету. Обмежений доступ, який існує, контролюється та цензурується урядом. Основним мотивом цього є уникнення зовнішнього впливу та витоку інформації¹⁵⁴.

Китай – ще один приклад жорсткої інтернет-цензури. Країна використовує передові технології для блокування IP-адрес, перешкоджання доступу до різних веб-сайтів та блокування пошукових систем, таких як Google, Facebook, Wikipedia та інші. Цю блокаду зазвичай називають «Великий китайський файрвол»¹⁵⁵.

Саудівська Аравія виділяється серед найбільш цензурованих країн. Вона робить сильний акцент на нав'язуванні своїх соціальних та релігійних цінностей. Саудівська Аравія заблокувала більше мільйона веб-сайтів, які містять будь-які суперечності ісламським віруванням. Будь-яка загроза ісламським соціальним та політичним принципам також фільтрується та блокується¹⁵⁶.

Отже, право на доступ до інформації в мережі Інтернет може бути обмежене, однак таке обмеження в жодному випадку не може бути свавільним. Будь-яке обмеження повинно переслідувати законну мету, тобто повинно вводитись за наявності однієї з таких підстав: «потреби національної безпеки; збереження територіальної цілісності або громадського порядку для запобігання заворушенням чи злочинам; охорони здоров'я населення; захисту

¹⁵³ Рябоконт О. Д. Міжнародний досвід сучасної цензури і фільтрації контенту в мережі Інтернет: матеріали міжнародної наукової конференції "Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору". URL: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/334> (дата звернення 15.12.2020).

¹⁵⁴ Markuson, D. (2020). Infographic: The real reasons behind internet censorship around the world. MultiBriefs. Retrieved from <https://exclusive.multibriefs.com/content/infographic-the-real-reasons-behind-internet-censorship-around-the-world/science-technology> (accessed 15.12.2020).

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Ibid.

репутації або прав інших людей; запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно; підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; захисту моралі»¹⁵⁷. ЄСПЛ встиг сформувати досить широку і чітку практику по кожній із зазначених підстав. В таких спірних питаннях, які стосуються моралі чи релігії, Суд, здебільшого, залишає місце для свободи розсуду держав. Щодо інших підстав, то в кожному конкретному випадку Суд оцінює та зважує певний інтерес і застосовані заходи обмеження. У світі існує практика, коли держави на постійній основі порушують та не визнають право своїх громадян на доступ до інформації в мережі Інтернет (Китай, Північна Корея, Саудівська Аравія, Іран, Сирія, Ефіопія, Узбекистан тощо). Постійні безпідставні заходи блокування та фільтрації інформації всередині країни жорстко засуджуються світовою спільнотою.

2.2 Порядок та умови обмеження права на доступ до інформації в мережі Інтернет

Органи державної влади не можуть безконтрольно втручатися в будь-які права людини. Для того, щоб втручання було законним існують певні міжнародні стандарти, умови та процедури, яких повинні дотримуватись держави за наявності крайньої потреби обмежити деякі права та свободи людини.

Існує три ключові елементи, на які слід звертати увагу державам:

1) Законність втручання.

Відповідно до п. 2 статті 10 ЄКПЛ будь-яке втручання повинно бути передбачене законом. Це означає, що законодавство має бути доступним, чітким і достатньо точним для того, щоб особи могли регулювати свою поведінку. Законодавство повинно передбачати достатні гарантії від надмірних обмежувальних заходів, зокрема й ефективний контроль із боку суду чи іншого незалежного судового органу¹⁵⁸.

Принцип законності передбачає, що закон, яким передбачається обмеження, має бути оприлюдненим у встановленому порядку та відповідати вимогам якості – бути доступним, чітким, зрозумілим та передбачуваним. Крім цього, застосовувати

¹⁵⁷ Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. Редакція від 01.01.2020.

¹⁵⁸ Plaand Puncernau v. Andorra (13 July 2004), application No. 69498/01, para. 64.

обмеження мають незалежні органи, чиї повноваження встановлені законом. У низці випадків Європейський суд наголошує на важливості судового нагляду не лише над санкціонуванням обмежень, але і над їхнім впровадженням. Цей критерій також передбачає існування встановлених законом можливостей захисту від надмірних обмежень¹⁵⁹.

Будь-яке регулювання та законодавче обмеження Інтернет-прав має розроблятися прозоро відносно до громадян, відкрито та інклюзивно, тобто за участю представників не лише державних органів, але і громадянського суспільства та бізнесу¹⁶⁰. Це потрібно для того, щоб обмеження були комфортними та не надто обтяжливими для користувачів.

2) Законна мета втручання. Втручання в право повинно переслідувати законну мету «в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або суспільної безпеки з метою запобігання порушенням громадського порядку чи злочинам, захисту здоров'я чи моралі, захисту репутації чи прав інших осіб, недопущення розголошення отриманої конфіденційної інформації, підтримки авторитетності та безсторонності судової системи»¹⁶¹. Цей перелік є вичерпним, але його тлумачення і сфера постійно розвиваються разом із практикою Суду¹⁶². В попередньому підрозділі (2.1) ми вже аналізували різні підстави обмеження та наголошували на тому, що держава повинна належним чином мотивувати своє втручання в право на доступ до інформації в мережі Інтернет, тобто навести конкретну підставу обмеження такого права.

3) Необхідність в демократичному суспільстві. «Втручання також повинно бути необхідним у демократичному суспільстві, а це означає, що потрібно довести його нагальну суспільну необхідність, наявність законної мети,

¹⁵⁹ Володовська В. Заборони та свободи в Інтернеті: як виглядатиме Декларація цифрових прав людини. ZMINA. 2019. URL: https://zmina.info/articles/zaboroni_ta_svobodi_v_interneti_jiak_vigljadatime_deklaracija_cifrovih_prav_ljudini/ (дата звернення 15.12.2020).

¹⁶⁰ Володовська В. Заборони та свободи в Інтернеті: як виглядатиме Декларація цифрових прав людини. ZMINA. 2019. URL: https://zmina.info/articles/zaboroni_ta_svobodi_v_interneti_jiak_vigljadatime_deklaracija_cifrovih_prav_ljudini/ (дата звернення 15.12.2020).

¹⁶¹ Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. Редакція від 01.01.2020.

¹⁶² Plaand Puncernau v. Andorra (13 July 2004), application No. 69498/01, para. 66.

а також того факту, що цей захід є найменш обмежувальним для досягнення цієї мети”¹⁶³.

Критерій необхідності охоплює потребу обґрунтувати «нагальну потребу» застосування саме обмеження права.

Тобто пояснити, в чому полягає небезпека для легітимних цілей, якщо обмеження не буде застосовано, і чому такий захід потрібен для досягнення законної цілі. Далі необхідно забезпечити пропорційність втручання: обмеження має бути мінімально необхідним для ефективного захисту легітимної цілі. Тобто потрібно знайти баланс між ціллю і правом, яке обмежується. Необхідно зробити вибір: блокування всього ресурсу чи видалення лише незаконної інформації¹⁶⁴?

Поінформованість користувачів, розуміння та здатність ефективно використовувати Інтернет-фільтри є ключовими факторами, які дозволяють їм повною мірою реалізовувати та користуватися своїми правами людини та основними свободами, зокрема правом на свободу вираження поглядів та інформації, та брати активну участь у демократичних процесах. Зіткнувшись із фільтрами, користувачі повинні бути поінформовані про те, що фільтр активний, і, де це доречно, мати можливість ідентифікувати та контролювати рівень фільтрації вмісту, якому вони підлягають. Більше того, вони повинні мати можливість оскаржити блокування або фільтрацію вмісту та шукати роз'яснень та засобів правового захисту¹⁶⁵.

У співпраці з приватним сектором та громадянським суспільством держави-члени повинні забезпечити, щоб користувачі були поінформовані про активовані фільтри і, де це доцільно, могли активувати та деактивувати їх та отримувати допомогу в зміні рівня фільтрації в роботі, зокрема, завдяки:

¹⁶³ Plaand Puncernau v. Andorra (13 July 2004), application No. 69498/01, para. 70.

¹⁶⁴ Володовська В. Заборони та свободи в Інтернеті: як виглядатиме Декларація цифрових прав людини. ZMINA. 2019. URL: https://zmina.info/articles/zaboroni_ta_svobodi_v_interneti_jiak_vigljadatime_deklaracija_cifrovih_prav_ljudini/ (дата звернення 15.12.2020).

¹⁶⁵ Recommendation CM/Rec(2008)6 of the Committee of Ministers to member states on measures to promote the respect for freedom of expression and information with regard to Internet filters. Adopted by the Committee of Ministers on 26 March 2008 at the 1022nd meeting of the Ministers' Deputies. Retrieved from https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d3bc4.

1) розробці та просуванню мінімального рівня інформації для користувачів, щоб дати їм змогу визначити, коли фільтрування активовано, та зрозуміти, як і відповідно до яких критеріїв діє фільтрація;

2) розробці мінімальних рівнів та стандартів інформації, що надається користувачеві, щоб пояснити, чому фільтрується певний тип вмісту;

3) регулярному огляду та оновленню фільтрів з метою підвищення їх ефективності, пропорційності та законності щодо їх цільового призначення;

4) наданню чіткої та стислої інформації та вказівок щодо заміни активованого фільтра вручну, а саме до кого звертатися, коли виявляється, що вміст було необгрунтовано заблоковано, та стосовно причин, які можуть дозволити замінити фільтр для певного типу вмісту або Єдиного локатора ресурсів (URL);

5) забезпеченню доступу до вмісту, відфільтрованого помилково, без надмірних труднощів і протягом розумного часу;

6) сприянню ініціативам з підвищення обізнаності про соціальні та етичні обов'язки суб'єктів, які розробляють, використовують та контролюють фільтри, особливо зважаючи на право на свободу вираження поглядів та інформації та право на приватне життя, а також на активну участь у громадському житті та демократичних процесах;

7) підвищенню обізнаності про потенційні обмеження свободи вираження поглядів та інформації та права на приватне життя, що виникають внаслідок використання фільтрів, та про необхідність забезпечення пропорційності таких обмежень;

8) сприянню обміну досвідом та найкращими практиками щодо проектування, використання та моніторингу фільтрів;

9) заохоченню проведення навчальних курсів для адміністраторів мереж, батьків, вихователів та інших людей, які використовують та контролюють фільтри;

10) сприянні та співпраці з існуючими ініціативами щодо сприяння відповідальному використанню фільтрів відповідно до прав людини, демократії та верховенства права;

11) сприянню стандартам і еталонам фільтрації, щоб допомогти користувачам вибрати та найкраще контролювати фільтри¹⁶⁶.

Незважаючи на важливість розширення можливостей користувачів використовувати та контролювати фільтри, як згадувалося вище, та відзначаючи ширшу цінність Інтернету для публічних послуг, державні суб'єкти на всіх рівнях, які вводять фільтри або використовують їх при наданні послуг для громадськості, повинні забезпечити повну повагу до права всіх користувачів на свободу вираження поглядів та інформації та їх право на приватне життя та таємницю листування¹⁶⁷.

У контексті використання та застосування Інтернет-фільтрів держави-члени повинні:

1. утримуватися від фільтрації вмісту Інтернету в електронних комунікаційних мережах, що експлуатуються державними акторами з інших причин, ніж ті, що визначені у пункті 2 статті 10 Європейської конвенції з прав людини, як тлумачить Європейський суд з прав людини;

2. гарантувати, що загальнодержавні заходи блокування або фільтрації запроваджуються державою лише за умови виконання пункту 2 статті 10 Європейської конвенції з прав людини. Такі дії держави повинні вживатися лише в тому випадку, якщо фільтрування стосується конкретного та чітко визначеного вмісту, компетентний національний орган прийняв рішення щодо його незаконності, і рішення може бути переглянуте незалежним та неупередженим

¹⁶⁶ Recommendation CM/Rec(2008)6 of the Committee of Ministers to member states on measures to promote the respect for freedom of expression and information with regard to Internet filters. Adopted by the Committee of Ministers on 26 March 2008 at the 1022nd meeting of the Ministers' Deputies. Retrieved from https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d3bc4.

¹⁶⁷ Recommendation CM/Rec(2008)6 of the Committee of Ministers to member states on measures to promote the respect for freedom of expression and information with regard to Internet filters. Adopted by the Committee of Ministers on 26 March 2008 at the 1022nd meeting of the Ministers' Deputies. Retrieved from https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d3bc4.

судом або регуляторним органом відповідно до вимоги статті 6 Європейської конвенції з прав людини;

3. запровадити, де це доречно та необхідно, положення національного законодавства щодо запобігання навмисному зловживанню фільтрами для обмеження доступу громадян до законного вмісту;

4. гарантувати, що всі фільтри оцінюються як до, так і під час їх впровадження, щоб переконатися, що ефекти фільтрації пропорційні цілі обмеження і, отже, необхідні в демократичному суспільстві, щоб уникнути необгрунтованого блокування вмісту;

5. забезпечити ефективні та легкодоступні засоби звернення та засоби правового захисту, включаючи призупинення фільтрів, у випадках, коли користувачі та / або автори вмісту заявляють, що вміст було заблоковано безпідставно;

6. уникати загального блокування образливого або шкідливого вмісту для користувачів, які не входять до групи, для захисту якої активовано фільтр, та незаконного вмісту для користувачів, які виправдано демонструють законний інтерес або потребують доступу до такого вмісту за виняткових обставин, особливо для дослідницьких цілей;

7. забезпечити дотримання права на приватне життя та таємницю кореспонденції при використанні та застосуванні фільтрів та використання персональних даних, що реєструються чи обробляються за допомогою фільтрів, лише для законних та некомерційних цілей¹⁶⁸.

Крім того, державам-членам та приватному сектору рекомендується:

– регулярно оцінювати та переглядати ефективність та пропорційність щодо впровадження фільтрів;

¹⁶⁸ Recommendation CM/Rec(2008)6 of the Committee of Ministers to member states on measures to promote the respect for freedom of expression and information with regard to Internet filters. Adopted by the Committee of Ministers on 26 March 2008 at the 1022nd meeting of the Ministers' Deputies. Retrieved from https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d3bc4.

- посилити інформацію та настанови для користувачів, на яких застосовуються фільтри в приватних мережах, включаючи інформацію про існування, причини використання фільтра та критерії, за якими працює фільтр;
- співпрацювати з користувачами (замовниками, працівниками тощо) для покращення прозорості, ефективності та пропорційності фільтрів¹⁶⁹.

Національна політика чи заходи, комерційна діяльність чи технологічна практика, які свідомо чи ненавмисно втручаються в Інтернет-трафік або обмежують вміст або послуги Інтернету в межах однієї держави, можуть мати наслідки за межами цієї держави для здійснення права на свободу вираження поглядів і право на свободу зборів та об'єднань. Отже, це може вплинути на здійснення національного суверенітету¹⁷⁰.

Держави повинні проявляти належну ретельність при оцінці, розробці та реалізації своєї національної політики з метою виявлення та уникнення втручань в Інтернет-трафік, що негативно впливають на вільний транскордонний потік інформації в Інтернеті. Це передбачає врахування наступних пунктів:

1) оцінка: регулятивні або інші заходи, які можуть мати такий вплив, повинні оцінюватися з урахуванням відповідальності держави за повагу, захист та сприяння правам людини та основним свободам, закріпленим у ЄСПЛ.

2) прозорість, передбачуваність, підзвітність: розробляючи політичні та регуляторні рамки, які можуть вплинути на вільний потік інформації в Інтернеті, держави повинні забезпечити прозорість, включаючи результати згаданих вище оцінок, передбачуваність щодо їх здійснення та підзвітності. Зокрема, запропоновані нормативні рамки повинні публікуватися відповідно до належних процедур та із достатнім часом для публічного коментаря.

3) пропорційність та перегляд заходів: держави зобов'язані забезпечити, щоб блокування вмісту або послуг, які вважаються незаконними, відповідало

¹⁶⁹ Recommendation CM/Rec(2008)6 of the Committee of Ministers to member states on measures to promote the respect for freedom of expression and information with regard to Internet filters. Adopted by the Committee of Ministers on 26 March 2008 at the 1022nd meeting of the Ministers' Deputies. Retrieved from https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d3bc4.

¹⁷⁰ Recommendation CM/Rec(2015)6 of the Committee of Ministers to member States on the free, transboundary flow of information on the Internet. Adopted by the Committee of Ministers on 1 April 2015, at the 1224th meeting of the Ministers' Deputies. Retrieved from https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c3f20.

статтям 8, 10 та 11 ЄКПЛ. Зокрема, заходи, прийняті державними органами для боротьби з незаконним вмістом або діяльністю в Інтернеті, не повинні мати наслідком непотрібного та непропорційного впливу поза межами цієї держави. Держави повинні прагнути розробляти заходи, які є найменш нав'язливими та найменш руйнівними, та здійснювати їх за прозорим та підзвітним процесом. Заходи, що приймаються або просуваються державами, повинні регулярно переглядатися, щоб визначити їх практичну ефективність та чи є вони все ще необхідними чи пропорційними¹⁷¹.

Відповідно до статті 10 ЄКПЛ:

держави-члени насамперед зобов'язуються не втручатися в обмін інформацією між особами незалежно від того, будуть це фізичні або юридичні особи. Суд підтвердив, що ефективна реалізація права на свободу вираження поглядів також може потребувати позитивних заходів захисту навіть у сфері відносин між окремими особами. Питання про відповідальність держави може виникнути в результаті того, що остання не прийняла відповідне національне законодавство¹⁷².

Порушення ЄКПЛ може бути встановлене і в тому випадку, коли тлумачення національними судами юридичного акту, незалежно від того, чи є останній приватним договором, державним документом, нормативним положенням чи адміністративною практикою, є нерозумним, довільним, дискримінаційним або у більш широкому розумінні – таким, що не відповідає основоположним принципам ЄКПЛ¹⁷³.

Як показує аналіз світового досвіду, Інтернет-цензура здійснюється за допомогою різнопланових методів. На думку Т.М. Мужанової, їх можна поділити на технічні, нетехнічні та опосередковані. Для нас важливе значення мають саме нетехнічні методи фільтрації в мережі Інтернет. Набір нетехнічних методів, що використовуються державами, практично збігається з методами для контролю традиційних ЗМІ. Як в демократичних країнах, так і в авторитарних, одним з основних нетехнічних способів контролю Інтернету залишається прийняття законів, що забороняють публікацію певного контенту. Поширеним засобом є тиск на Інтернет-провайдерів (відкликання ліцензії, дереєстрація доменного імені, фізичний арешт серверів і обладнання), власників сайтів і

¹⁷¹ Recommendation CM/Rec(2015)6 of the Committee of Ministers to member States on the free, transboundary flow of information on the Internet. Adopted by the Committee of Ministers on 1 April 2015, at the 1224th meeting of the Ministers' Deputies. Retrieved from https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c3f20.

¹⁷² VgT Verein gegen Tierfabriken v. Switzerland (28 June 2001), application No. 24699/94, para. 45.

¹⁷³ Khurshid Mustafa and Tarzibachi v. Sweden (12 June 2006), application No. 23883/06, para. 33.

користувачів (погрози, насильство, звільнення, штрафи) для того, щоб змусити їх видалити певні нерийнятні матеріали або певним чином змінити їх, особливо в умовах, коли категорії забороненого контенту визначені нечітко і у влади країни залишається великий простір в їх трактуванні. Метод самоцензури діє коли для провайдера також може настати відповідальність, встановлена законом, наприклад, він може бути позбавлений ліцензії, сайт – заблокований, а користувач – арештований¹⁷⁴. Виробники інтернет-контенту у такому випадку відчують більшу відповідальність за «свій» контент і ретельніше його фільтрують.

Так чи інакше, уряди стикаються з вибором ступеня «дозволеної» цензури, включаючи обсяг (або коло тем) та глибину (або ступінь втручання), яка варіюється від дозволу абсолютно необмежених потоків інформації (наприклад, Данії) до взагалі заборони доступу до Інтернету (наприклад, Північна Корея); більшість обирають положення між цими двома полюсами¹⁷⁵.

В останні роки національні законодавці в країнах-членах ЄС наполягають на прийнятті нових законів, спрямованих на боротьбу з негативними суспільними явищами, такими як вміст ненависті чи тероризму в Інтернеті. Ці регуляторні зусилля мають один спільний знаменник: вони переносять увагу з умовної посередницької відповідальності на притягнення посередників до безпосередньої відповідальності за розповсюдження незаконного контенту на своїх платформах¹⁷⁶.

Дві видатні законодавчі та політичні пропозиції такого роду, які суттєво сформулюють європейські дебати щодо майбутнього посередницької відповідальності за вміст в Інтернеті, – це Біла книга Великобританії про шкоду в Інтернеті та нещодавно прийнятий закон Avia у Франції¹⁷⁷.

¹⁷⁴ Мужанова Т. М. Інтернет-цензура як загроза правам громадян у сфері інформаційної безпеки. Сучасний захист інформації. 2015. № 2. С. 84.

¹⁷⁵ Warf, Barney. (2011). Geographies of global Internet censorship. *GeoJournal*, 76, 1–23.

¹⁷⁶ Pirkova, E. (2019). EU content regulation: what's the (online) harm? Access Now. Retrieved from <https://www.accessnow.org/content-regulation-whats-the-online-harm/> (accessed 15.12.2020).

¹⁷⁷ Ibid.

У квітні 2019 року уряд Великобританії запропонував нову модель регулювання, що включає так званий статутний обов'язок догляду, заявивши, що хоче зробити компанії-платформи більш відповідальними за безпеку користувачів Інтернету. У статті передбачається майбутнє регулювання, яке передбачає відповідальність компаній за набір невизначених заздалегідь «онлайн-збитків», які включають незаконний вміст, а також поведінку користувачів, яку вважають шкідливою, але не обов'язково незаконною. У цьому ключі численні організації громадянського суспільства, включаючи членів EDRi, застерігають від тривожних заходів, які вживає британський підхід. Щоб уникнути відповідальності, передбачений обов'язок догляду у поєднанні з великими штрафами створює стимули для компаній-платформ блокувати онлайн-вміст, навіть якщо його незаконність є сумнівною. Законодавчий підхід, запропонований Білою книгою Великобританії про онлайн-шкоду, фактично змусить компанії прийняти заходи щодо фільтрації вмісту, що в кінцевому підсумку призведе до загального моніторингу всієї інформації, яка обмінюється на онлайн-платформах. Через надмірне дотримання вимог держав така поведінка часто є незаконним обмеженням свободи вираження поглядів або, іншими словами, онлайн-цензурою. Більше того, загальне зобов'язання з моніторингу в даний час заборонено європейським законодавством. Неправильно визначене та розмите поняття «онлайн-шкоди» не може слугувати належним правовим підґрунтям для виправдання втручання у основні права. Врешті-решт, ця пропозиція не дає достатніх доказів, що підтверджують її підхід¹⁷⁸.

Натхненна німецьким Законом про примусове застосування мереж (German Network Enforcement Act (NetzDG)), Франція прийняла так званий закон Avia. Подібно до NetzDG, закон вимагає від компаній видаляти явно незаконний вміст протягом 24 годин з моменту отримання повідомлення про нього. Наслідуючи свого попередника з Німеччини, закон Avia закликає компанії бути надмірно обережними та превентивно видаляти або блокувати вміст, щоб

¹⁷⁸ Pirkova, E. (2019). EU content regulation: what's the (online) harm? Access Now. Retrieved from <https://www.accessnow.org/content-regulation-whats-the-online-harm/> (accessed 15.12.2020).

уникнути значних штрафів за невиконання вимог. Часові рамки, протягом яких вони повинні вжити заходів, занадто короткі, щоб забезпечити належну оцінку кожного конкретного випадку. Що важливо, парламент Франції не відкидає можливості для компаній вдаватися до автоматизованих інструментів прийняття рішень для обробки повідомлень. Такий захід сам по собі може бути заснований на законних цілях боротьби з ненавистю, расизмом та іншим дискримінаційним змістом. Однак боротьба з мовою ненависті та іншим пов'язаним змістом вимагає ретельного та зваженого аналізу. На практиці надання права приватним суб'єктам без належного нагляду та механізмів компенсації, вирішувати, чи відповідає частина вмісту межі «явної незаконності», може завдавати шкоди свободі слова та верховенству права¹⁷⁹.

Однак є й позитивні сторони закону Avia. Він забезпечує захист процедурної справедливості, встановлюючи вимогу до осіб, які повідомляють платформи про потенційно незаконний вміст, вказувати причини, за якими вони вважають, що його слід видалити. Більше того, закон встановлює зобов'язання компаній встановлювати внутрішні механізми подання скарг та апеляцій як для сповіщувача, так і для постачальника контенту. Також запроваджено зобов'язання щодо прозорості щодо політики модерування вмісту¹⁸⁰.

Формування інформаційного законодавства України розпочалось у 1990-х роках. Але з часом положення, які спочатку вважалися прогресивними, перестали відповідати сучасним викликам, і багато питань стали нерегульованими або були неправильно визначені, включаючи питання, пов'язані з регулюванням Інтернету¹⁸¹.

Переходячи до питань, пов'язаних із блокуванням, фільтрацією та видаленням незаконного Інтернет-контенту, слід зазначити, що в Україні немає конкретного регулювання щодо цих питань. До відносин у цій сфері

¹⁷⁹ Pirkova, E. (2019). EU content regulation: what's the (online) harm? Access Now. Retrieved from <https://www.accessnow.org/content-regulation-whats-the-online-harm/> (accessed 15.12.2020).

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ Swiss Institute of Comparative Law upon an invitation by the Secretary General. (2015). Comparative Study on blocking, filtering and take-down of illegal internet content (in Ukraine). P. 744. Lausanne. Retrieved from <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806554c0>.

застосовуються загальні правила, закріплені в різних законодавчих актах. У свою чергу, положення цих актів все-таки базуються на правилах, передбачених міжнародними договорами, що стосуються незаконного вмісту в Інтернеті (наприклад, захисту дітей, кіберзлочинності, протидії тероризму тощо). Більшість міжнародних стандартів, встановлених такими конвенціями, були транспоновані до національної нормативної бази України¹⁸².

В Україні компетентними органами для прийняття рішення про збір незаконного Інтернет-контенту можуть бути адміністративні (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини), а також судові органи. Заходи, що призводять до фізичного блокування вмісту в Інтернеті, можуть ініціювати адміністративні органи (органи внутрішніх справ, органи прокуратури, Служба безпеки України), але вони повинні бути затверджені судом. Виконання рішень цих органів різняться і залежить від виду провадження, в рамках якого вони проводяться¹⁸³.

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, працівники досудових органів мають право на тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку за допомогою копіювання інформації, що в них міститься (без вилучення цих систем, їх частини або клеми)¹⁸⁴. Тимчасовий доступ зберігається на підставі рішення слідчого судді, суду. Як такі, ці заходи не надають працівникам досудових органів можливості блокувати чи фільтрувати незаконний вміст. Вони дозволяють збирати докази його існування на веб-сайті під час кримінального провадження. Електронні інформаційні системи або їх частини, мобільні термінали систем зв'язку можуть бути тимчасово вилучені під час проведення процедур обшуку або експертизи, лише якщо вони прямо зазначені в рішенні суду. Тимчасове вилучення під час проведення обшукових процедур є одним із

¹⁸² Swiss Institute of Comparative Law upon an invitation by the Secretary General. (2015). Comparative Study on blocking, filtering and take-down of illegal internet content (in Ukraine). P. 744. Lausanne. Retrieved from <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806554c0>.

¹⁸³ Ibid.

¹⁸⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. Редакція станом на 14.01.202.

доступних заходів забезпечення кримінального провадження. Зазвичай необхідно визначити осіб, винних у розповсюдженні незаконної інформації. Але таким чином слідчі створюють обтяження для діяльності веб-сайтів. Виконання процедур пошуку та вилучення серверів у передбачуваного правопорушника має наслідком блокування вмісту, оскільки вони не дозволяють його поширенню протягом періоду розслідування¹⁸⁵.

Процедурні кроки щодо видалення незаконного вмісту в Інтернеті в основному включають:

- заповнення позову до суду з проханням зобов'язати відповідачів видалити незаконний вміст (адже це не може зробити ніхто, крім власника веб-сайту);
- винесення рішення щодо спірного вмісту.

Такі судові провадження можуть бути досить тривалими. Деякі з них продовжуються більше року, і, як правило, відповідний вміст залишається розміщеним на веб-сайті протягом усього цього часу.

Сторона, яка зобов'язана була видалити вміст з Інтернету, може виконати рішення суду добровільно. В іншому випадку, після набрання рішенням суду законної сили суд видає виконавчий наказ та направляє його до відповідних виконавчих органів¹⁸⁶.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини не має права блокувати незаконний вміст в Інтернеті, але він уповноважений вимагати його видалення. До компетенції Уповноваженого в цьому відношенні належать: проведення іспитів; складання актів експертизи на відповідність законодавству про захист персональних даних; видача наказів про усунення порушень (у тому числі видалення або знищення незаконного вмісту) (якщо було виявлено порушення у сфері захисту персональних даних); вручення актів про адміністративне правопорушення (якщо розпорядження про усунення порушень

¹⁸⁵ Swiss Institute of Comparative Law upon an invitation by the Secretary General. (2015). Comparative Study on blocking, filtering and take-down of illegal internet content (in Ukraine). P. 745. Lausanne. Retrieved from <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806554c0>.

¹⁸⁶ Ibid.

було виконано вчасно або в цілому) та заповнення їх до суду; направлення всіх необхідних документів до правоохоронних органів, якщо під час розслідування було виявлено докази злочину¹⁸⁷.

У галузі захисту персональних даних процедурні етапи включають:

1) проведення експертизи змісту на відповідність законодавству про захист персональних даних;

2) надання запиту (розпорядження) про усунення порушень законодавства про захист персональних даних, викритих під час експертизи (зокрема, щодо незаконного внесення вмісту) (у разі виявлення порушення);

3) якщо правопорушник не виконав вимогу (розпорядження) вчасно, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини або уповноважена особа складає акт про адміністративне правопорушення та подає його до суду;

4) винесення судового рішення¹⁸⁸.

У цивільних та господарських провадженнях, а також у провадженнях, заснованих на Кодексі України про адміністративні правопорушення, немає таких заходів забезпечення позову, які дозволяли б ефективно підтримувати блокування вмісту. Єдиним заходом, який суд може застосувати до відповідача-власника веб-сайту, є надання наказу про зобов'язання власника веб-сайту здійснити певні дії або утримати певні дії. Але цей правовий засіб не можна вважати ефективним, оскільки у разі систематичного розміщення незаконного вмісту на веб-сайті необхідно щоразу подавати позов до суду щодо кожного конкретного незаконного матеріалу¹⁸⁹.

Існує кілька суб'єктів, які відповідають за моніторинг всього Інтернет-контенту, який має вплив на інтереси України. Відповідно до українського законодавства таку діяльність здійснює Департамент кіберполіції Національної поліції України, Служба безпеки України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини¹⁹⁰.

Департамент кіберполіції Національної поліції України є міжрегіональним територіальним органом Національної поліції України, який входить до структури кримінальної поліції Національної поліції та відповідно до законодавства України

¹⁸⁷ Swiss Institute of Comparative Law upon an invitation by the Secretary General. (2015). Comparative Study on blocking, filtering and take-down of illegal internet content (in Ukraine), p. 747. Lausanne. Retrieved from <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806554c0>.

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ Ibid.

¹⁹⁰ Ibid.

забезпечує реалізацію державної політики у сфері боротьби з кіберзлочинністю, організовує та здійснює відповідно до законодавства оперативно-розшукову діяльність. Крім того, Департамент кіберполіції реагує на запити зарубіжних партнерів, які надходять по каналах Національної Цілодобової мережі контактних пунктів¹⁹¹.

На Службу безпеки України покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці¹⁹².

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини має право контролювати Інтернет-вміст з метою виявлення проблем, пов'язаних з порушеннями у сфері захисту персональних даних¹⁹³.

Крім зазначених органів державної влади, вагоме відношення до інформаційної політики держави має Рада національної безпеки і оборони України.

Вона розробляє та розглядає на своїх засіданнях питання, які відповідно до Конституції та законів України, Стратегії національної безпеки України, Воєнної доктрини України належать до сфери національної безпеки і оборони, та подає пропозиції Президентові України, приймає рішення, зокрема, щодо заходів інформаційного та іншого характеру відповідно до масштабу потенційних та реальних загроз національним інтересам України¹⁹⁴.

Отже, існує встановлений порядок та умови обмеження права на доступ до інформації в мережі Інтернет. Держави повинні враховувати такі критерії, як: 1) законність втручання (обмеження), 2) законна мета втручання, 3) необхідність такого втручання в демократичному суспільстві, крім того, 4) тимчасовий характер втручання, 5) пропорційність заходів втручання в право, 6) гласність причин та заходів обмеження, які застосовуються, тощо. Важливо дотримуватися вимог щодо поінформованості Інтернет-користувачів про будь-які обмеження права на доступ до інформації в мережі Інтернет. При проведенні

¹⁹¹ Офіційний сайт кіберполіції України. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/contacts/>.

¹⁹² Про Службу безпеки України. Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 27, ст.382. Редакція від 01.01.2021.

¹⁹³ Про захист персональних даних. Закон України від 01.06.2010 №2297-VI // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2010, № 34, ст. 481. Редакція від 20.03.2020.

¹⁹⁴ Про Раду національної безпеки і оборони України. Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 35, ст.237. Редакція від 11.01.2019.

загального моніторингу Інтернет-контенту слід мати на увазі, що повне цензурування Інтернету не допускається.

Що стосується досвіду України, то не зважаючи на відсутність конкретного специфічного законодавчого акта у сфері блокування та Інтернет-фільтрації, все ж існують встановлені процедури та компетентні органи влади у цій сфері. Однак з огляду на вітчизняний та зарубіжний досвіди, Україна повинна зробити кілька кроків для того, щоб підтягнути свій рівень законодавства у даній сфері до європейських стандартів, зокрема: 1) прийняти спеціальне законодавство, яке б ефективно працювало не лише у сфері всього Інтернет-моніторингу, але й у сфері блокування та видалення конкретної інформації в мережі Інтернет; 2) дотримуватись чітких процедур видалення, блокування, фільтрації та моніторингу Інтернет-контенту; 3) дотримуватись принципів прозорості запровадження обмежень та поінформованості суспільства про застосовані обмеження.

РОЗДІЛ III

ЗАХИСТ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

3.1 Види способів захисту права на доступ до інформації в мережі Інтернет

Для забезпечення прав людини та швидкого відновлення їх, у випадку будь-яких порушень, повинні забезпечуватися різні способи захисту. Якщо не будуть забезпечуватися відповідні способи захисту прав, то права людини перестануть нормально функціонувати та стануть формальністю. Способи захисту цифрових прав відрізняються від способів захисту прав в режимі офлайн та мають свої механізми забезпечення.

Як зазначалося вище,

будь-яке обмеження повинно бути передбачене законом, бути необхідним у демократичному суспільстві, мати законну мету, а також бути пропорційним законній меті; забезпечувати доступ Інтернет-користувачів до ефективних засобів правового захисту у разі обмеження їхніх прав і свобод або коли вони вважають, що їхні права були порушені. Це потребує поглиблення координації та співпраці між відповідними установами, організаціями та спільнотами. Це також передбачає залучення та ефективну співпрацю з суб'єктами приватного сектора та організаціями громадянського суспільства. Залежно від держави можуть передбачатися механізми відшкодування, забезпечені органами захисту даних, національними правозахисними органами (наприклад, омбудсменами), а також через застосування судових процедур та гарячих ліній¹⁹⁵.

Право користувачів на ефективний засіб правового захисту закріплюється у статті 13 ЄКПЛ. «Кожна особа, чії права і свободи обмежені чи порушуються в Інтернеті, має право на ефективний засіб правового захисту»¹⁹⁶.

Поінформованість користувачів, розуміння та здатність ефективно використовувати Інтернет-фільтри є ключовими факторами, які дозволяють їм

¹⁹⁵ Посібник з прав людини для Інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум (Рекомендація СМ/Rec(2014)6 Комітету міністрів країнам-членам щодо посібника з прав людини для Інтернет-користувачів – пояснювальний меморандум). Київ: Інжиніринг, 2015. С. 5.

¹⁹⁶ Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

повною мірою реалізовувати і користуватися своїми правами людини та основними свободами, зокрема правом на свободу вираження поглядів та інформації, та брати активну участь у демократичних процесах. При зіткненні з фільтрами користувачі повинні бути поінформовані про те, що фільтр активний, і, де це доречно, мати можливість ідентифікувати та контролювати рівень фільтрації вмісту, до якого вони мають доступ. Більше того, вони повинні мати можливість оскаржити блокування або фільтрацію вмісту та шукати роз'яснень та засобів правового захисту¹⁹⁷.

Основним правилом є те, що “користувачі повинні отримувати підтримку для розуміння та ефективної реалізації ними прав людини в режимі онлайн у разі обмеження або порушення їхніх прав та свобод. Така підтримка повинна включати рекомендації про доступ до ефективних засобів правового захисту”¹⁹⁸.

Для отримання правового захисту Інтернет-користувачі не обов'язково мають одразу вдаватися до судових засобів. Можливості для звернення по правовий захист “повинні бути доступними, відомими, надаватися за прийнятною ціною та здатними забезпечити належне відшкодування. Ефективні засоби правового захисту можна отримати безпосередньо від Інтернет-провайдерів, органів державної влади та (або) національних правозахисних органів”¹⁹⁹.

Залежно від порушення ефективним засобом правового захисту може бути:

- 1) розслідування,
- 2) роз'яснення,
- 3) відповідь,
- 4) виправлення,

¹⁹⁷ Recommendation CM/Rec(2008)6 of the Committee of Ministers to member states on measures to promote the respect for freedom of expression and information with regard to Internet filters. Adopted by the Committee of Ministers on 26 March 2008 at the 1022nd meeting of the Ministers' Deputies. Retrieved from https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d3bc4.

¹⁹⁸ Посібник з прав людини для Інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум (Рекомендація CM/Rec(2014)6 Комітету міністрів країнам-членам щодо посібника з прав людини для Інтернет-користувачів – пояснювальний меморандум). Київ: Інжиніринг, 2015. С. 4.

¹⁹⁹ Там само.

5) відновлення,

б) відновлення доступу та компенсація²⁰⁰.

На практиці це повинно виглядати так:

– Інтернет-провайдер, провайдери доступу до Інтернет-контенту чи послуг або інша компанія та (або) орган державної влади повинні повідомити користувача про його права, свободи, можливі засоби правового захисту та порядок їх отримання. Таке зобов'язання передбачає забезпечення користувача легкодоступною інформацією про порядок повідомлення про втручання у його права, звернення з відповідною скаргою та відшкодування завданої шкоди;

– додаткова інформація та рекомендації повинні надаватися органами державної влади, національними правозахисними органами (наприклад, омбудсменами), органами захисту даних, громадськими консультативними органами, правозахисними асоціаціями чи асоціаціями цифрових прав або організаціями споживачів²⁰¹.

Стаття 13 ЄКПЛ гарантує наявність на національному рівні засобів правового захисту, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод незалежно від того, в якій формі держави можуть забезпечити їх у внутрішньому правопорядку. “Це потребує забезпечення національного засобу правового захисту для розгляду по суті скарги, поданої на основі ЄКПЛ, і для надання відповідної компенсації”. Держави-члени мають позитивне зобов'язання невідкладно, ретельно і ефективно розслідувати заяви про порушення прав людини. “Відповідні процедури повинні давати можливість компетентному органу приймати рішення по суті скарги про порушення Конвенції і не лише призначати санкції за будь-яке встановлене порушення, але також забезпечувати виконання прийнятого рішення”²⁰².

Має бути створений національний орган, на який покладено завдання щодо прийняття рішень за результатами розгляду заяв про порушення прав, гарантованих ЄКПЛ. Потрібно забезпечити окремий порядок, із дотриманням якого особа може подати скаргу на безпідставне затягування провадження у справі про визначення її прав. Це не обов'язково має бути судовий орган, головне, щоб він надавав гарантії незалежності та неупередженості. Водночас надані йому повноваження та процесуальні гарантії повинні дозволяти йому встановлювати ефективність кожного конкретного засобу правового захисту²⁰³.

²⁰⁰ Посібник з прав людини для Інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум (Рекомендація СМ/Рес(2014)6 Комітету міністрів країнам-членам щодо посібника з прав людини для Інтернет-користувачів – пояснювальний меморандум). Київ: Інжиніринг, 2015.

²⁰¹ Там само.

²⁰² Там само.

²⁰³ Там само.

Компетентний національний орган повинен бути в змозі ефективно виконувати розслідування порушення. Він повинен мати змогу приймати рішення по суті поданої скарги відповідно до ЄКПЛ, призначати санкції і надавати гарантії потерпілим щодо виконання відповідно рішення. Найважливіше, щоб доступний засіб правового захисту був ефективним та практичним, не зважаючи на сприятливий чи несприятливий результат для позивача. Однак одного правового засобу захисту може бути недостатньо, тому необхідно передбачити певний набір таких засобів²⁰⁴.

“Ефективні засоби правового захисту повинні бути в наявності, про них повинні знати, вони мають бути доступними, надаватися за помірну плату і забезпечувати належне відшкодування”²⁰⁵.

“Ефективні засоби правового захисту можна також отримати безпосередньо від провайдерів Інтернет-послуг (хоча вони можуть і не мати такого рівня незалежності, що відповідав би вимогам статті 13 ЄКПЛ), органів державної влади та (або) інших національних правозахисних установ”²⁰⁶. До можливостей компенсації входять:

- проведення розслідування,
- надання пояснення провайдером послуг або Інтернету,
- надання права відповісти на заяву, що вважається дифамаційною або образливою,
- відновлення створеного користувачем контенту, що був видалений провайдером Інтернет-послуг,
- відновлення доступу до Інтернету у разі відключення користувача і відповідна компенсація²⁰⁷.

У частині своїх позитивних зобов’язань щодо захисту осіб від порушень з боку приватних компаній, державам необхідно передбачити та забезпечити можливість використання потерпілими судових та позасудових механізмів захисту²⁰⁸.

²⁰⁴ Посібник з прав людини для Інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум (Рекомендація СМ/Рес(2014)6 Комітету міністрів країнам-членам щодо посібника з прав людини для Інтернет-користувачів – пояснювальний меморандум). Київ: Інжиніринг, 2015.

²⁰⁵ Там само.

²⁰⁶ Там само.

²⁰⁷ Там само.

²⁰⁸ Там само.

Керівні принципи ООН підприємницької діяльності в аспекті прав людини вимагають від компаній таких механізмів подачі скарг, які були б:«

- 1) доступними,
- 2) прогнозованими,
- 3) справедливими (доступ до джерела інформації, консультації та експертиза),
- 4) прозорими,
- 5) здатними забезпечити такі засоби правового захисту, які б повністю відповідали міжнародним стандартам у сфері прав людини, що застосовуються безпосередньо до конкретних осіб»²⁰⁹.

Інтернет-користувачам повинна бути надана:

Інтернет-користувачі повинні отримувати чітку, зрозумілу інформацію про можливі доступні засоби правового захисту. Найкраще, щоб така інформація була частиною, наприклад, встановлених провайдерами умов користування та (або) надання послуг. Також користувачі мають забезпечуватися практичними і доступними інструментами для того, щоб звернутися із проблемними питання до Інтернет-провайдера/надавача послуг²¹⁰.

Прикладом засобу правового захисту “є лінії довіри або гарячі лінії, які створюють провайдери Інтернет-послуг чи асоціації захисту споживачів, до яких можуть звертатися Інтернет-користувачі у разі порушення їхніх прав та прав інших осіб”²¹¹.

Інтернет-посередники повинні зробити доступними ефективні онлайн та офлайн засоби правового захисту та системи вирішення спорів, які забезпечують оперативне та пряме відшкодування у випадках виникнення скарг від користувача, контент-провайдера чи пов’язаних сторін. Незважаючи на те, що механізми подання скарг та процедурна імплементація можуть відрізнитися залежно від розміру, впливу та ролі Інтернет-посередника, всі засоби правового захисту повинні забезпечувати неупереджений та незалежний аналіз можливого порушення. Вони повинні – залежно від порушеного

²⁰⁹ Керівні принципи ООН підприємницької діяльності в аспекті прав людини: реалізація курсу ООН на «захист, повагу і засоби правового захисту» (A/HRC/17/31), ухвалені Резолюцією Ради з прав людини. Права людини, транснаціональні корпорації та інші підприємства (A/HRC/RES/17/4), гл. III, принципи 28-31.

²¹⁰ Посібник з прав людини для Інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум (Рекомендація CM/Rec(2014)6 Комітету міністрів країнам-членам щодо посібника з прав людини для Інтернет-користувачів – пояснювальний меморандум). Київ: Інжиніринг, 2015.

²¹¹ Там само.

питання – призводити до запиту, пояснення, відповіді, виправлення, видалення, повторного підключення або компенсації²¹².

“Механізми скарг, включаючи процедури на основі сповіщення, повинні відповідати застосовним процесуальним заходам і бути доступними, рівними, сумісними із правами, прозорими та прийнятними”²¹³. Скарги повинні розглядатися вчасно, без затримок. Відповідні механізми не повинні перешкоджати зверненню до незалежних національних механізмів захисту прав.

Посередники повинні забезпечити, щоб усі користувачі та інші сторони, на які вплинули їх дії, мали повний і легкий доступ до прозорої інформації чіткою та зрозумілою мовою про застосовні механізми скарг, різні етапи процедури, орієнтовні терміни та очікувані результати. В той же час, вони не повинні включати в свої умови надання послуг відмову від прав або перешкод для ефективного доступу до засобів правового захисту, таких як обов’язкова юрисдикція за межами країни, в якій проживає користувач, або арбітражні положення, що не підлягають відмові²¹⁴.

Посередники повинні сприяти пошуку альтернативних механізмів захисту та перегляду скарг, які можуть прискорити вирішення спору між користувачами. Однак посередники не можуть створювати безальтернативні загальнообов’язкові механізми вирішення. Вони повинні постійно перебувати у контакті з асоціаціями споживачів, правозахисниками та іншими організаціями, що представляють інтереси користувачів та зачеплених сторін, а також з органами з питань захисту даних та іншими незалежними адміністративними або регуляторними органами, щоб забезпечити розробку, впровадження, оцінку механізмів скарг і вдосконалювати їх шляхом залучення²¹⁵.

Позитивним зі сторони посередників буде аналіз причин отриманих скарг, їх частоти та закономірностей. Це дозволить передбачити більшість майбутніх потенційних скарг.

Посередники повинні брати участь у цільових виважених заходах щодо гендерних та вікових питань, з метою сприяння усвідомленню всіма користувачами їх прав та свобод у цифровому середовищі, як у стосунках з державами, так і з посередниками,

²¹² Recommendation CM/Rec(2018)2 of the Committee of Ministers to member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries. Adopted by the Committee of Ministers on 7 March 2018 at the 1309th meeting of the Ministers' Deputies. Retrieved from https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680790e14.

²¹³ Ibid.

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ Ibid.

зокрема, через розповсюдження інформації про застосовувані механізми та процедури скарг. Розвиток засобів масової інформації та інформаційної грамотності має охоплювати правову освіту всіх зацікавлених сторін, включаючи інших користувачів та пов'язаних сторін²¹⁶.

“Держави повинні гарантувати засоби правового відновлення у всіх випадках порушень прав та основних свобод людини Інтернет-посередниками відповідно до статті 13 Конвенції”.²¹⁷

Держави також повинні активно намагатися зменшити всі можливі юридичні, практичні чи інші відповідні бар'єри, які можуть стати на заваді і призвести до того, що постраждалі сторони та Інтернет-посередники будуть позбавлені ефективного засобу захисту своїх скарг²¹⁸.

Отже, стаття 13 ЄКПЛ закріплює право кожного на ефективні засоби правового захисту у випадку порушення основоположних прав закріплених Конвенцією. Інтернет-користувачі перш ніж звертатися до судових засобів захисту, можуть очікувати відновлення своїх прав безпосередньо від Інтернет-посередників, органів державної влади чи національних правозахисних органів шляхом подання відповідної заяви. Зазначені суб'єкти нерідко мають можливість швидше та ефективніше зреагувати, безперешкодно відновивши порушене право. У всіх рекомендаціях Ради Європи в сфері захисту прав Інтернет-користувачів, наголошується, що користувачі повинні бути повідомлені не лише про факт обмеження права на доступ до інформації, але й про причини такого обмеження. Крім того, користувачі повинні завжди мати у доступі інформацію про усі можливі засоби захисту у кожному конкретному випадку, для того, щоб легко знайти вирішення будь-якого Інтернет-правопорушення.

3.2. Судовий спосіб захисту права на доступ до інформації в мережі Інтернет

²¹⁶ Recommendation CM/Rec(2018)2 of the Committee of Ministers to member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries. Adopted by the Committee of Ministers on 7 March 2018 at the 1309th meeting of the Ministers' Deputies. Retrieved from https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680790e14.

²¹⁷ Ibid.

²¹⁸ Ibid.

Судовий спосіб захисту є універсальним способом захисту прав, який застосовується як офлайн, так і онлайн. На нього часто покладаються чи не найбільші сподівання при відновленні прав, оскільки це кінцева інстанція, до якої можна звернутися, якщо попередні засоби та способи виявились безрезультатними.

“Судовий контроль повинен залишатися доступним у разі, якщо внутрішні та альтернативні механізми врегулювання спорів виявляються недостатніми або коли зацікавлені сторони обирають судовий захист чи апеляцію”²¹⁹.

Інтернет-користувачі мають право на справедливий суд, закріплений статтею 6 ЄКПЛ. Відповідно, повинні бути визначені не лише права і обов’язки Інтернет-користувачів, але й відповідальність у випадку порушень в цій сфері.

Зокрема, це стосується ключових принципів, проголошених Судом, а саме:

- права на справедливий та публічний розгляд справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом;
- права на звернення до суду, остаточне вирішення спору, обґрунтоване судове рішення і його виконання;
- права на змагальне провадження в суді та рівні можливості сторін тощо²²⁰.

ЄСПЛ встановив загальні принципи “щодо якості здійснення правосуддя (незалежність, неупередженість, компетентність суду), захисту прав сторін (справедливе слухання, рівні можливості сторін, публічне слухання), а також щодо ефективного здійснення правосуддя (в розумні строки)”²²¹.

У справі *Bellet v. France* Суд зазначив, що «стаття 6 § 1 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, одним з аспектів яких є доступ до суду. Рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві. Для того, щоб доступ був ефективним, особа

²¹⁹ Recommendation CM/Rec(2018)2 of the Committee of Ministers to member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries. Adopted by the Committee of Ministers on 7 March 2018 at the 1309th meeting of the Ministers' Deputies. Retrieved from https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680790e14.

²²⁰ Посібник з прав людини для Інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум (Рекомендація CM/Rec(2014)6 Комітету міністрів країнам-членам щодо посібника з прав людини для Інтернет-користувачів – пояснювальний меморандум). Київ: Інжиніринг, 2015.

²²¹ Там само.

повинна мати чітку практичну можливість оскаржити дії, які становлять втручання у її права»²²².

Як свідчить позиція Суду у багатьох справах, основною складовою права на суд є право доступу, в тому розумінні, що особі має бути забезпечена можливість звернутись до суду для вирішення певного питання, і що з боку держави не повинні чинитись правові чи практичні перешкоди для здійснення цього права²²³.

“У своїй практиці Європейський суд наголошував, що право на доступ до суду, закріплене у 6 § 1 Конвенції, не є абсолютним”²²⁴: воно може бути піддане допустимим обмеженням, оскільки вимагає за своєю природою активної участі з боку держави, в тому числі, вираженої у створенні відповідних судових установ та забезпеченні незалежності та безсторонності судової системи.

Держави-учасниці користуються у цьому питанні певною свободою розсуду. Однак Суд повинен прийняти в останній інстанції рішення щодо дотримання вимог Конвенції; він повинен переконатись у тому, що право доступу до суду не обмежується таким чином чи такою мірою, що сама суть права буде зведена нанівець. Крім того, подібне обмеження не буде відповідати ст. 6 § 1, якщо воно не переслідує легітимної мети та не існує розумної пропорційності між використаними засобами та поставленою метою²²⁵.

Інтернет-користувач має право звернутися до Європейського суду з прав людини з індивідуальною скаргою після вичерпання всіх наявних внутрішніх засобів правового захисту, що були доступними та чинними протягом шести місяців із дати прийняття остаточного рішення національним судом²²⁶. Важливим в цьому аспекті є дотримання процедур подання заяви, а також встановлених строків.

Отже, судовий спосіб захисту є важливим механізмом відновлення порушеного права на доступ до інформації в мережі Інтернет, однак перш ніж

²²² Bellet v. France (4 December 1995), application No. 23805/94.

²²³ Коваль І. Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини щодо України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7474 (Дата звернення 15.12.2020).

²²⁴ Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany (12 July 2001), application No. 42527/98.

²²⁵ Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany (12 July 2001), application No. 42527/98.

²²⁶ Посібник з прав людини для Інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум (Рекомендація СМ/Rec(2014)6 Комітету міністрів країнам-членам щодо посібника з прав людини для Інтернет-користувачів – пояснювальний меморандум). Київ: Інжиніринг, 2015.

вдаватись до нього, варто скористатись іншими способами захисту, наприклад, такими як: звернення до Інтернет-посередника чи спеціально створеного національного органу або організації у даній сфері тощо. Громадянин України може скористатись національними судовими інституціями з метою захисту та відновлення порушеного права. Якщо на національному рівні не вдалося вирішити проблему, то громадянин має право звернутися у Європейський суд з прав людини, виконавши усі процедурні вимоги.

ВИСНОВКИ

Таким чином можна зробити наступні висновки:

1. Право на доступ до інформації в мережі Інтернет, хоч і не закріплене як самостійне право в міжнародних документах, проте міжнародна спільнота, де-факто, вже давно визнала його як одне з найважливіших прав у сучасному інформаційно-комунікаційному середовищі. Саме тому важливим є належне правове регулювання цього права на національному рівні. Низка європейських країн, серед яких Фінляндія, Естонія, Франція, Греція та Іспанія, на законодавчому рівні закріпили право на доступ до Інтернету та інформації, яка у ньому існує. Натомість, Україна все ще перебуває на крок позаду, оскільки законодавче забезпечення Інтернет-прав тут є мінімальним, спеціальне законодавче регулювання відсутнє, що не дозволяє повноцінно ними користуватись.

2. Право на інформацію в широкому розумінні включає в себе право на доступ до інформації в мережі Інтернет і їх можна співставити як ціле і частина. Крім того, досліджуване право тісно пов'язане та взаємодіє з такими правами як: право на самовираження, право на доступ до публічної інформації, право на доступ до Інтернету, право на комунікацію. Однак варто зазначити, що право на доступ до публічної інформації є вужчим ніж право на доступ до інформації в мережі Інтернет; останнє частково включає в себе і доступ до публічної інформації. Право на доступ до Інтернету виступає як «засіб» для здійснення права на доступ до інформації в мережі Інтернет; без забезпечення першого, друге не існуватиме. Право на доступ до інформації в мережі Інтернет та право на комунікацію є рівноцінними взаємодоповнюючими елементами глобального права на інформацію.

3. Що ж стосується обсягу права на доступ до інформації в мережі Інтернет, то можна зазначити, що: воно повинно здійснюватись незалежно від державних кордонів; воно функціонує в онлайн-просторі; воно поширюється на будь-яку інформацію, джерело чи ресурс, які є відкритими та доступними,

враховуючи право інтелектуальної власності; воно передбачає, в більшій мірі, негативний обов'язок держави: не перешкоджати здійсненню цього права Інтернет-користувачами; воно не є абсолютним, оскільки держава може блокувати певний вид контенту, відповідно до законної мети.

4. Зважаючи на зміст та обсяг, право на доступ до інформації в мережі Інтернет – це можливість особи отримувати, зберігати, обробляти, створювати, передавати і поширювати інформацію в мережі Інтернет за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій з метою здійснення і користування своїми правами на свободу вираження поглядів та інших основних прав людини.

5. Право на доступ до інформації в мережі Інтернет може бути обмежене, однак таке обмеження в жодному випадку не може бути свавільним. Будь-яке обмеження повинно переслідувати законну мету, тобто повинно вводитись за наявності однієї з таких підстав: потреби національної безпеки; збереження територіальної цілісності або громадського порядку для запобігання заворушенням чи злочинам; охорони здоров'я населення; захисту репутації або прав інших людей; запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно; підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; захисту моралі. ЄСПЛ встиг сформулювати досить широку і чітку практику по кожній із зазначених підстав. В таких спірних питаннях, які стосуються моралі чи релігії, Суд, здебільшого, залишає місце для свободи розсуду держав. Щодо інших підстав, то в кожному конкретному випадку Суд оцінює та зважує певний інтерес і застосовані заходи обмеження. У світі існує практика, коли держави на постійній основі порушують та не визнають право своїх громадян на доступ до інформації в мережі Інтернет (Китай, Північна Корея, Саудівська Аравія, Іран, Сирія, Ефіопія, Узбекистан тощо).

6. Існує встановлений порядок та умови обмеження права на доступ до інформації в мережі Інтернет. Держави повинні враховувати такі критерії, як: 1) законність втручання (обмеження), 2) законна мета втручання, 3) необхідність такого втручання в демократичному суспільстві, крім того, 4) тимчасовий характер втручання, 5) пропорційність заходів втручання в право, 6) гласність

причин та заходів обмеження, які застосовуються, тощо. Важливо дотримуватися вимог щодо поінформованості Інтернет-користувачів про будь-які обмеження права на доступ до інформації в мережі Інтернет. При проведенні загального моніторингу Інтернет-контенту слід мати на увазі, що повне цензурування Інтернету не допускається.

7. Що стосується досвіду України, то не зважаючи на відсутність конкретного специфічного законодавчого акта у сфері блокування та Інтернет-фільтрації, все ж існують встановлені процедури та компетентні органи влади у цій сфері. Однак з огляду на вітчизняний та зарубіжний досвіди, Україна повинна зробити кілька кроків для того, щоб підтягнути свій рівень законодавства у даній сфері до європейських стандартів, зокрема: 1) прийняти спеціальне законодавство, яке б ефективно працювало не лише у сфері всього Інтернет-моніторингу, але й у сфері блокування та видалення конкретної інформації в мережі Інтернет; 2) дотримуватись чітких процедур видалення, блокування, фільтрації та моніторингу Інтернет-контенту; 3) дотримуватись принципів прозорості запровадження обмежень та поінформованості суспільства про застосовані обмеження.

8. Стаття 13 ЄКПЛ закріплює право кожного на ефективні засоби правового захисту у випадку порушення основоположних прав закріплених Конвенцією. Інтернет-користувачі перш ніж звертатися до судових засобів захисту, можуть очікувати відновлення своїх прав безпосередньо від Інтернет-посередників, органів державної влади чи національних правозахисних органів шляхом подання відповідної заяви. Зазначені суб'єкти нерідко мають можливість швидше та ефективніше зреагувати, безперешкодно відновивши порушене право. У всіх рекомендаціях Ради Європи в сфері захисту прав Інтернет-користувачів, наголошується, що користувачі повинні бути повідомлені не лише про факт обмеження права на доступ до інформації, але й про причини такого обмеження. Крім того, користувачі повинні завжди мати у доступі інформацію про усі можливі засоби захисту у кожному конкретному

випадку, для того, щоб легко знайти вирішення будь-якого Інтернет-правопорушення.

9. Судовий спосіб захисту є важливим механізмом відновлення порушеного права на доступ до інформації в мережі Інтернет, однак перш ніж вдаватись до нього, варто скористатись іншими способами захисту, наприклад, такими як: звернення до Інтернет-посередника чи спеціально створеного національного органу або організації у даній сфері тощо. Громадянин України може скористатись національними судовими інституціями з метою захисту та відновлення порушеного права. Якщо на національному рівні не вдалося вирішити проблему, то громадянин має право звернутися у Європейський суд з прав людини, виконавши усі процедурні вимоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Act furthering the diffusion and protection of creation on the Internet. (2009, May 19th). Retrieved from https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/2009_580dc.pdf.
2. Ahmed Yildirim v. Turkey (18 December 2012), application No. 3111/10.
3. Autronic AG v. Switzerland (22 May 1990), application No. 12726/87.
4. Axel Springer AG v. Germany (7 February 2012), application No. 39954/08.
5. Background Paper on “Freedom of Expression and Internet Regulation”, for the International Seminar on Promoting Freedom of Expression with the Three Specialised International Mandates. London, United Kingdom, 19 – 20 November 2001, p. 31. Retrieved from <https://www.article19.org/data/files/pdfs/publications/freedom-of-expression-and-internet-regulation.pdf>.
6. BBC News Online. (1999, October 28). Internet “wake-up call”. Retrieved from http://news.bbc.co.uk/1/hi/english/business/your_money/newsid_490000/490583.stm.
7. Belize Broadcasting Authority v. Courtenay and Hoare (1988) LRC (Const).
8. Bellet v. France (4 December 1995), application No. 23805/94.
9. Borg S. (2011, May). Right to access the Internet: the countries and the laws that proclaim it. Retrieved from <https://www.diplomacy.edu/blog/right-access-internet-countries-and-laws-proclaim-it> (accessed 15.12.2020).
10. Bychawska-Siniarska, D. (2017). Protecting the right to freedom of expression under the European Convention on Human Rights : a handbook for legal practitioners. Strasbourg, France: Council of Europe Publ, p. 51. Retrieved from <https://edoc.coe.int/en/fundamental-freedoms/7425-protecting-the-right-to-freedom-of-expression-under-the-european-convention-on-human-rights-a-handbook-for-legal-practitioners.html#> (accessed 15.12.2020).

11. City of Los Angeles and Dept of Water and power v. Preferred Communications Inc. (1986) 476 US 488.
12. Communications Market Act of Finland. Retrieved from <https://finlex.fi/en/laki/kaannokset/2003/en20030393.pdf>.
13. Council of Europe, Parliamentary Assembly. (2010). Resolution 1729 on the Protection of “whistle-blowers”. Retrieved from <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17851> (accessed 15.12.2020).
14. Daniel, Joyce. (2015). Internet Freedom and Human Rights. European Journal of International Law, 26(2), 493–514. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/ejil/chv021> (accessed 15.12.2020).
15. Declaration of Principles for the first phase of the World Summit on the Information Society, Geneva, 10-12 December 2003. Retrieved from <https://www.itu.int/net/wsis/docs/geneva/official/dop.html>.
16. Declaration of the Committee of Ministers on network neutrality. Adopted by the Committee of Ministers on 29 September 2010. Retrieved from <http://archive1.diplomacy.edu/pool/fileInline.php?IDPool=1204>.
17. Declaration on freedom of communication on the Internet. Adopted by the Committee of Ministers on 28 May 2003 at the 840th meeting of the Ministers' Deputies. Retrieved from https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805dfbd5
18. Editorial Board of Pravoye Delo and Shtekel v. Ukraine (5 May 2011), application No. 33014/05.
19. European Union. (1996). Illegal and harmful content on the Internet: Communication to the European Parliament, the Council, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:1996:0487:FIN:en:PDF>.
20. European Union. (2012). Code of EU online rights. Retrieved from <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/50d06da2-18bb-40b2-9e97-7d19527f2c88>.

21. Facebook Community Standards. Retrieved from www.facebook.com/communitystandards (accessed 15.12.2020).

22. Frank La Rue. (2011). Report of the Special Rapporteur on key trends and Challenges to the Right of all Individuals to Seek, Receive and Impart Information and Ideas of all kinds through the Internet. UN. Doc. A/HRC/17/27. Retrieved from http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/a.hRC.17.27_en.pdf (accessed 15.12.2020).

23. Gaskin v. the United Kingdom (07 July 1989), Application No 10454/83.

24. Hillary Clinton. (2010, January 21). “Remarks on Internet Freedom”. The Newseum Washington, DC. Retrieved from <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2010/01/135519.htm> (accessed 15.12.2020).

25. ICO. What is the Freedom of Information Act? Retrieved from <https://ico.org.uk/for-organisations/guide-to-freedom-of-information/what-is-the-foi-act/> (accessed 15.12.2020).

26. Incal v. Turkey (9 June 1998), (GC), application No. 41/1997/825/1031.

27. Inter-American Court of Human Rights. Case of the Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua (31 August 2001), application No. 79.

28. International Telecommunication Union. World Telecommunication Development Report 1998. Retrieved from https://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/wtdr_98/WTDR98_e_chap2.pdf.

29. Internet Society Perspectives on Internet Content Blocking: An Overview. Internet Society. (2017). Retrieved from <https://www.internetsociety.org/resources/doc/2017/internet-content-blocking/> (accessed 15.12.2020).

30. Joint Declaration on Challenges to Freedom of Expression in the Next Decade. (2019, July 10). Signed by the United Nations Special Rapporteur on Freedom of Opinion and Expression, the Organization for Security and Co-operation in Europe Representative on Freedom of the Media, the Organization of American States (OAS) Special Rapporteur on Freedom of Expression and the African Commission on Human

and Peoples' Rights Special Rapporteur on Freedom of Expression and Access to Information. Retrieved from <https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/425282.pdf>.

31. Joint Declaration on freedom of expression and the Internet. (2011, June 1). Signed by the UN Special Rapporteur on Freedom of Opinion and Expression, OSCE Representative on Freedom of the Media, OAS Special Rapporteur on Freedom of Expression and ACHPR Special Rapporteur on Freedom of Expression and Access to Information. Retrieved from <https://www.osce.org/fom/78309>.

32. Khurshid Mustafa and Tarzibachi v. Sweden (12 June 2006), application No. 23883/06.

33. Leander v. Sweden (26 March 1987), Application No. 9248/81.

34. Lucchi, N. (2011). Access to Network Services and Protection of Constitutional Rights: Recognizing the Essential Role of Internet Access for the Freedom of Expression. *Cardozo Journal of International and Comparative Law*, 19(3), 645-678. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1756243.

35. Markuson, D. (2020). Infographic: The real reasons behind internet censorship around the world. *MultiBriefs*. Retrieved from <https://exclusive.multibriefs.com/content/infographic-the-real-reasons-behind-internet-censorship-around-the-world/science-technology> (accessed 15.12.2020).

36. *Mouvement Raëlien Suisse v. Switzerland* (13 July 2012), application No. 16354/06.

37. *Müller and Others v. Switzerland* (24 May 1988), application No. 10737/84.

38. *Neij and Sunde Kolmisoppi v. Sweden* (19 February 2012), application No. 40397/12.

39. Office of the Australian Information Commissioner. What is freedom of information? Retrieved from <https://www.oaic.gov.au/freedom-of-information/your-foi-rights/what-is-freedom-of-information/> (accessed 15.12.2020).

40. *Otto-Preminger-Institut v. Austria* (20 September 1994), application No. 13470/87.

41. Özgür Gündem v. Turkey (16 March 2000), application No. 23144/93.
42. Palfrey, J., Zittrain J. (2008). Access Denied: The Practice and Policy of Global Internet Filtering. MIT Press (Cambridge). Retrieved from <https://www.oii.ox.ac.uk/archive/downloads/publications/RR14.pdf>.
43. Parliamentary Assembly Resolution 1120 (1997) on the impact of the new communication and information technologies on democracy. Adopted by the Assembly on 22 April 1997 (11th sitting). Retrieved from <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16531&lang=en>.
44. Partsch K.-J. (1981). Freedom of conscience and expression, and political freedoms. The International Bill of Rights: The Covenant on Civil and Political Rights. New York: Columbia University Press, pp. 209-221.
45. Perrin v. the United Kingdom (18 October 2005), application No. 5446/03, Decision on Admissibility.
46. Pirkova, E. (2019). EU content regulation: what's the (online) harm? Access Now. Retrieved from <https://www.accessnow.org/content-regulation-whats-the-online-harm/> (accessed 15.12.2020).
47. Plaand Puncernau v. Andorra (13 July 2004), application No. 69498/01.
48. Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany (12 July 2001), application No. 42527/98.
49. Recommendation CM/Rec(2008)6 of the Committee of Ministers to member states on measures to promote the respect for freedom of expression and information with regard to Internet filters. Adopted by the Committee of Ministers on 26 March 2008 at the 1022nd meeting of the Ministers' Deputies. Retrieved from https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d3bc4.
50. Recommendation CM/Rec(2015)6 of the Committee of Ministers to member States on the free, transboundary flow of information on the Internet. Adopted by the Committee of Ministers on 1 April 2015, at the 1224th meeting of the Ministers' Deputies. Retrieved from https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c3f20.

51. Recommendation CM/Rec(2018)2 of the Committee of Ministers to member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries. Adopted by the Committee of Ministers on 7 March 2018 at the 1309th meeting of the Ministers' Deputies. Retrieved from

https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680790e14.

52. Red Lion Broadcasting Co. Inc. v. FCC (No 2) (1969) 395 US 367.

53. Sala Constitucional de la Corte Suprema de Justicia de Costa Rica (30 July 2010) Andres Oviedo Guzman v. Ministerio de Ambiente, Energia y Telecomunicaciones, Sentencia No. 2010-012790. Retrieved from http://200.91.68.20/pj/scij/busqueda/jurisprudencia/jur_repartidor.asp?param1=TSS&nValor1=1&nValor2=483874&strTipM=T&strDirSel=directo (accessed 15.12.2020).

54. Scott Edwards. (2012, 10 January). Is internet access a human right? Human Rights Now. Amnesty International USA Web Log. Retrieved from <https://blog.amnestyusa.org/middle-east/is-internet-access-a-human-right/> (accessed 15.12.2020).

55. Siracusa Principles on the Limitation and Derogation of Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights (1984), Annex, UN Doc. E/CN.4/1984/4. Retrieved from

www.uio.no/studier/emner/jus/humanrights/HUMR5503/h09/undervisningsmateriale/SiracusaPrinciples.pdf.

56. Sürek v. Turkey (No. 3), (8 July 1999), (GC), application No. 24735/94.

57. Swiss Institute of Comparative Law upon an invitation by the Secretary General. (2015). Comparative Study on blocking, filtering and take-down of illegal internet content (in Ukraine), Lausanne, pp. 728-752. Retrieved from <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806554c0>.

58. The Constitution of Greece. As revised by the parliamentary resolution of May 27th 2008. Retrieved from <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/001-156%20aggliko.pdf> (accessed 15.12.2020).

59. The Freedom of Information Act. (1967). U.S. Department of State. Retrieved from <https://foia.state.gov/learn/foia.aspx> (accessed 15.12.2020).

60. The Sunday Times v. the United Kingdom (26 April 1979), Application No 6538/74.

61. Tyrer v. United Kingdom (25 April 1978), application No. 5856/72.

62. UN. Human Rights Council. (2012, 16 July). Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development, A/HRC/RES/20/8. Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/731540>.

63. VgT Verein gegen Tierfabriken v. Switzerland (28 June 2001), application No. 24699/94.

64. Vinton G. Cerf. (2012, January 5). Internet Access Is Not a Human Right. New York Times. Retrieved from http://www.nytimes.com/2012/01/05/opinion/internet-access-is-not-a-human-right.html?_r=2 (accessed 15.12.2020).

65. Warf, Barney. (2011). Geographies of global Internet censorship. GeoJournal, 76, 1–23.

66. Акдениз Яман. (2011). Свобода выражения мнения в Интернете. Исследование правовых норм и практик, связанных со свободой выражения мнения, свободным потоком информации и плюрализмом СМИ в Интернете в государствах-участниках ОБСЕ: докл. Дуни Миятович, Представителя по вопросам свободы СМИ. 238 с. URL: <http://www.osce.org/ru/fom/89063>.

67. Бенедек В., Кетteman М. Свобода вираження поглядів та Інтернет. Париж: Видавництво Ради Європи, 2013. 204 с.

68. Верховна Рада ухвалила в цілому законопроект «Про електронні комунікації». Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/verhovna-rada-uhvalila-v-cilomu-zakonoproekt-pro-elektronni-komunikaciyi> (дата звернення 20.12.2020).

69. Войціховський А. В. Питання захисту прав і свобод людини в мережі Інтернет. Захист прав людини: національний та міжнародно-правовий виміри:

матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. «Від громадянського суспільства – до правової держави» (м. Харків, 20 квіт. 2018 р.). Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. С. 543–549.

70. Володовська В. Заборони та свободи в Інтернеті: як виглядатиме Декларація цифрових прав людини. ZMINA. 2019. URL: https://zmina.info/articles/zaboroni_ta_svobodi_v_interneti_jiak_vigljadatime_deklaracija_cifrovih_prav_ljudini/ (дата звернення 15.12.2020).

71. Володовська В., Дворовий М. Права людини онлайн: Порядок денний для України. Київ: ГО «Лабораторія цифрової безпеки», 2019. 56 с. URL: https://dslua.org/wp-content/uploads/2019/12/DRA_FINAL_UKR.pdf (дата звернення 15.12.2020).

72. Дворовий М. Чи будемо ми говорити про право на Інтернет в Україні? Детектор Медіа. 2019. URL: <https://detector.media/infospace/article/172446/2019-11-15-chy-budemo-my-govoryty-pro-pravo-na-internet-v-ukraini/> (дата звернення 15.12.2020).

73. Декларація Комітету міністрів Ради Європи «Про свободу вираження поглядів та інформації» від 29.04.1982 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_885#Text.

74. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

75. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

76. Керівні принципи ООН підприємницької діяльності в аспекті прав людини: реалізація курсу ООН на «захист, повагу і засоби правового захисту» (A/HRC/17/31), ухвалені Резолюцією Ради з прав людини. Права людини, транснаціональні корпорації та інші підприємства (A/HRC/RES/17/4).

77. Коваль І. Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини щодо України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7474 (Дата звернення 15.12.2020).

78. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Редакція від 01.01.2020.

79. Крижанівська А. О. Свобода доступу до інформації в мережі Інтернет як гарантія існування демократичного суспільства. Митна справа. 2014. № 3. С. 80–85.

80. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. Редакція станом на 14.01.2020.

81. Мендел Т. Свобода информации: сравнительно-правовое исследование. Изд. 2-е, доп. Париж: ЮНЕСКО, 2008. 176 с.

82. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 19.10.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

83. Міністерство та Комітет цифрової трансформації України. Дія. Проекти. URL: <https://thedigital.gov.ua/projects> (дата звернення 15.12.2020).

84. Мохова О. Ю. Нормативно-правовое регулирование доступа к открытой информации в Российской Федерации: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. М., 2005.

85. Мужанова Т. М. Інтернет-цензура як загроза правам громадян у сфері інформаційної безпеки. Сучасний захист інформації. 2015. № 2. С. 84–88.

86. Мукомела І. В. Право на доступ до Інтернету: проблеми визначення та забезпечення. Вісник Національної академії правових наук України. 2016. № 4. С. 80–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2016_4_9.

87. Мукомела І. В. Право на інформацію: еволюція та роль в інформаційному суспільстві. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2015. Вип. 29. С. 116–130.

88. Нестеренко О. В. Інформація в Україні: право на доступ. Харків: Акта, 2012. 306 с.

89. Нестеренко О. В. Право на доступ до інформації в Україні: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 20 с.

90. Офіційний сайт кіберполіції України. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/contacts/>.

91. Пазюк А. Доступ к интернету: право человека или универсальная услуга с точки зрения международного права. 2016. URL: <https://digital.report/dostup-k-internetu/> (дата звернення 15.12.2020).

92. Посібник з прав людини для Інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум (Рекомендація СМ/Рес(2014)6 Комітету міністрів країнам-членам щодо посібника з прав людини для Інтернет-користувачів – пояснювальний меморандум). Київ: Інжиніринг, 2015.

93. Право на доступ до інформації: еволюція підходів Європейського суду з прав людини. Центр демократії та верховенства права. 2013. URL: <https://cedem.org.ua/articles/pravo-na-dostup-do-informatsiyi-evolyutsiya-pidhodiv-yeuropejskogo-sudu-z-prav-lyudyny/> (дата звернення 15.12.2020).

94. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет: монографія / А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова, В. С. Мілаш та ін.; Харків: Право, 2016. 360 с.

95. Про доступ до публічної інформації. Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2011, № 32, ст. 314. Редакція станом на 24.10.2020.

96. Про захист персональних даних. Закон України від 01.06.2010 №2297-VI // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2010, № 34, ст. 481. Редакція від 20.03.2020.

97. Про інформацію. Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 48, ст. 650. Редакція станом на 16.07.2020.

98. Про Раду національної безпеки і оборони України. Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 35, ст.237. Редакція від 11.01.2019.

99. Про Службу безпеки України. Закон України від 25.03.1992 № 2229-ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 27, ст.382. Редакція від 01.01.2021.

100. Про телекомунікації. Закон України від 18.11.2003 № 1280-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, № 12, ст.155. Редакція від 24.10.2020.

101. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.

102. Рабінович П. М. Основоположні права людини: соціально-антропологічна сутність, змістова класифікація. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 2 (73). С. 10–16.

103. Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2005 р. N 8-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-05#Text>.

104. Рябоконт О. Д. Міжнародний досвід сучасної цензури і фільтрації контенту в мережі Інтернет: матеріали міжнародної наукової конференції «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору». С. 257–260. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/334> (дата звернення 15.12.2020).

105. Созыв международной конференции по вопросу о свободе информации. Резолюция ГА ООН 59 (I) от 14.12.46 г. URL: <http://medialaw.asia/document/-430>.

106. Цвік М. В., Петришин О. В., Авраменко Л. В. Загальна теорія держави і права. Харків: Право, 2009. 584 с.

ЗАЯВА

студента ВНЗ «Український католицький університет»

про оригінальність академічної роботи та самостійність її виконання

Декларуючи свою відданість засадам академічної доброчесності й християнської етики праці, та відповідно до діючого «Положення про запобігання плагіату й коректне застосування цитат у навчальному процесі Українського Католицького Університету», цим посвідчую, що підготовлена мною на кафедрі Теорії права та прав людини в Українському Католицькому Університеті академічна робота «Право на доступ до інформації в мережі Інтернет» є **самостійним дослідженням і не містить елементів плагіату**. Зокрема, всі письмові запозичення з друкованих та електронних публікацій у підготовленій мною академічній роботі оформлені та мають відповідні покликання.

Водночас заявляю, що я ознайомлений/а з визначеною в діючому «Положенні про запобігання плагіату й коректне застосування цитат у навчальному процесі Українського Католицького Університету» дефініцією поняття «*плагіат*» як «оприлюднення, повністю або частково, чужого твору науки, літератури, мистецтва (ідеї, результатів дослідження, відкриття, раціоналізаторської пропозиції) під своїм іменем, а також відтворення у своїй самостійній письмовій роботі чи науковому дослідженні текстів інших авторів, що опубліковані в паперовому чи електронному вигляді, без відповідного покликання на їхнє джерело».

Я також усвідомлюю, що несу повну відповідальність за присутність в академічній роботі плагіату, і розумію всі негативні наслідки для власної репутації та репутації Університету в разі порушення мною норм академічної доброчесності. Я також визнаю слушність політики УКУ, яка передбачає, що виявлення плагіату в моїй академічній роботі може бути підставою для відрахування з числа студентів Університету.